

Hoe kijkt de samenleving tegen megastallen aan?

Associaties met megastallen door studenten van de RUG, NHL en de AOC terra.

Pim Hendriks
Culturele Geografie
Faculteit Ruimtelijke Wetenschappen
Rijksuniversiteit Groningen

Dankwoord

Eind 2008 begon ik na te denken over het onderwerp van mijn afstudeerscriptie aan de Master Culturele Geografie, Faculteit ruimtelijke wetenschappen, aan de Rijksuniversiteit Groningen (RUG). Aangezien mijn interesse ligt bij het rurale gebied, lag een onderwerp op dit terrein voor de hand. In eerste instantie ging mijn aandacht uit naar één van de bestaande onderwerpen, maar er was er eigenlijk geen dat me echt aansprak. Na consulterende gesprekken met ondermeer Eric Meijles en Paulus Huigen, beide docenten aan de RUG, wist ik dat ik een onderwerp moest kiezen wat me wel echt aansprak. Ik heb ooit (in 1993) stage gelopen op een veehouderij met 40 melkkoeien. Dat was toentertijd een redelijk groot bedrijf. Tegenwoordig zou dit bedrijf niet meer mee komen in de trend van schaalvergroting. Juist dit proces van uitbreiding vind ik interessant aan het fenomeen megastallen. Het is een actueel onderwerp, politiek geladen en nog belangrijker, geldt in mijn ogen als *overtreffende trap* van schaalvergroting. Ik vraag me in dit geval af: hoe kijkt de samenleving tegen megastallen aan?

Tijdens de uitwerking van deze studie heb ik veel hulp gekregen van mijn begeleiders Dirk Strijker en Eric Meijles. Mijn welgemeende dank hiervoor. Verder wil ik bedanken Tialda Haartsen en Paulus Huigen voor inhoudelijke opmerkingen en tussentijdse bijsturing. Ook Peter Groote wil ik hier bedanken voor algemene steun en inspiratie. Ten slotte ben ik dank verschuldigd aan de studenten van de RUG, NHL en AOC Terra die de enquête hebben ingevuld en hiermee een steentje hebben bijgedragen aan deze studie. Vooral natuurlijk mijn klasgenoten Culturele Geografie uit het jaar 2008-2009!

TITEL: HOE KIJKT DE SAMENLEVING TEGEN MEGASTALLEN AAN?

ASSOCIATIES MET MEGASTALLEN DOOR STUDENTEN VAN DE RUG, NHL EN DE AOC TERRA.

SAMENVATTING.....	5
KRANTENKNIPSELS	6
1. MEGASTALLEN NADER BEKEKEN	7
1.1. INLEIDING.....	7
1.2. MEGASTALLEN IN DE SAMENLEVING	7
1.3. AFBAKENING VAN DEZE STUDIE	8
2. THEORETISCH KADER VOOR DE UITWERKING VAN MEGASTALLEN.....	11
2.1. REPRESENTATIE MEGASTALLEN ALS SOCIALE CONSTRUCTIE	11
2.2. RELEVANTE DISCOURSEN.....	11
2.3. INDELING VAN HET RURALE LANDSCHAP	12
2.4. DIFFERENTIËRENDE VARIABELEN UIT BESTAANDE ONDERZOEKEN NAAR RURALE REPRESENTATIES	16
3. ONDERZOEKSMETHODE	19
3.1. GESCHIKTE RESPONDENTEN.....	19
3.3. DE ENQUÊTE	21
3.4. VERWERKING VAN DE DATA.....	22
4. RESULTATEN.....	25
4.1. DE RESPONDENTEN TEGEN HET LICHT GEHOUDEN	25
4.2. DE DATA NADER BEKEKEN	29
4.3. NADERE ANALYSE VAN DE RESULTATEN.....	33
5. NADERE BESCHOUWING EN CONCLUSIE.....	38
LITERATUUR.....	43
BIJLAGEN	FOUT! BLADWIJZER NIET GEDEFINIEERD.

Lijst met tabellen

TABEL 1: MOGELIJKE DIFFERENTIËRENDE VARIABELEN UIT EERDERE ONDERZOEKEN;	16
TABEL 2: RESULTAAT VALIDATIE VAN DE MEEST VOORKOMENDE ASSOCIATIES	23
TABEL 3: WOONGESCHIEDENIS GERELATEERD AAN OPLEIDINGSNIVEAU	28
TABEL 4: VERBAND TUSSEN WAARDERING EN ASSOCIATIECATEGORIE	31
TABEL 5: OVERZICHT VAN DE RESULTATEN	32
TABEL 6: RESULTATEN OVERIGE VRAGEN UIT DE ENQUÊTE MET EEN <i>VISUELE</i> COMPONENT	33
TABEL 7: RESULTATEN OVERIGE VRAGEN UIT DE ENQUÊTE MET EEN <i>FUNCTIONELE</i> COMPONENT	34
TABEL 8: RESULTATEN OVERIGE VRAGEN UIT DE ENQUÊTE MET EEN <i>SOCIAAL CULTURELE</i> COMPONENT.....	35
TABEL 9: RESULTATEN OVERIGE VRAGEN UIT DE ENQUÊTE MET EEN <i>ËTHISCHE</i> COMPONENT.....	35
TABEL 10: RESULTATEN OVERIGE VRAGEN UIT DE ENQUÊTE MET EEN <i>MILIEU</i> COMPONENT	36

Lijst met Figuren

FIGUUR 1: VERDELING OPLEIDINGSNIVEAU	25
FIGUUR 2: VERDELING WOONGESCHIEDENIS	26
FIGUUR 3: WOONGESCHIEDENIS GERELATEERD AAN OPLEIDINGSNIVEAU	27
FIGUUR 4: MATE VAN VOORKOMEN VAN DE VIJF ASSOCIATIECATEGORIEËN.	29
FIGUUR 5: FREQUENTIEVERDELING WAARDERING POSITIEF, NEGATIEF EN NEUTRAAL	30
FIGUUR 6: VERBAND TUSSEN WAARDERING EN ASSOCIATIECATEGORIE	30
FIGUUR 7: OVERZICHT VERDELING ASSOCIATIECATEGORIEËN	41
FIGUUR 8: OVERZICHT VERDELING WAARDERINGEN	41

Samenvatting

Deze studie richt zich op de associaties die een rol spelen bij de representatie van megastallen door studenten in Noord Nederland. Deze studenten vertegenwoordigen een deel van het lekendiscours en zijn te zien als aanvulling op het huidige politieke en wetenschappelijk getinte debat over megastallen.

Deze studie past in een breder kader van rurale representaties. Enerzijds is er sprake van een ruimtelijke component (het platteland), anderzijds een culturele component (de associatie). Deze studie is gefundeerd op een aantal bestaande opvattingen uit de rurale geografie zoals de indeling van het landschap en gerelateerde concepten als *Genius loci*, *Streekidentiteit* en *Verrommeling*.

Uit de studieresultaten blijkt een zekere ambivalentie ten aanzien van de associatie met megastallen. Er is er geen sprake van één universele associatie met megastallen, maar er zitten soms tegenstrijdige kanten aan dit verhaal. De gehanteerde *sociaal constructieve* benadering in deze studie is dan ook op zijn plaats.

Verschillende respondenten hebben verschillende standpunten, ieder met een eigen specifieke beleving. De populatie respondenten is min of meer in twee groepen te verdelen. Enerzijds zijn er de *Hoger opgeleide stedelingen* met een specifieke *Ethische* associatie, anderzijds de *Lager opgeleide plattelanders* met een specifieke *Sociaal culturele* en *Visuele* associatie. De associaties *Functioneel* en *Milieu* komen voor in de gehele populatie respondenten.

Opmerkelijk is dat de *Waardering* sterk uiteenloopt van *Positief* naar *Negatief*. Het zijn vooral de *Functionele* associaties die *Positief* scoren en de *Ethische*- en *Milieu* associaties die een *Negatieve* waardering krijgen. Tot slot wordt een megastal vanuit de *Sociaal culturele* associatie en de *Visuele* associatie gezien als verrommelend en niet karakteristiek voor het landschap. De bijbehorende *Waardering* is echter opmerkelijk Neutraal.

Krantenknipsels

LEEUWARDER COURANT

Groningen wil geen nieuwe megastallen

Gepubliceerd op 04 oktober 2007

DAGBLAD VAN HET NOORDEN

Geen veto provincie tegen megastal

Gepubliceerd op 07 augustus 2008

 Noordhollands Dagblad

Handtekeningactie megastallen naar 25.000

Gepubliceerd op 12 december 2008

de Volkskrant

Protest tegen megastal haalt weinig uit

Gepubliceerd op 20 december 2008

NRC HANDELSBLAD

Megastallen bedreiging volksgezondheid

Gepubliceerd: 12 februari 2008

1. Megastallen nader bekeken

1.1. Inleiding

Eind jaren negentig was er in het noorden van het land sprake van een mogelijke toestroom van grote intensieve veehouderijen (megastallen), die in het zuiden van het land onvoldoende uitbreidingsmogelijkheden hadden (POP2 Groningen, 2002). In Zuid-Nederland (Brabant, Gelderland, Overijssel) is het fenomeen megastallen al langer bekend. Dat deel van het land heeft een traditie van intensieve veehouderijen. Zorgen over het milieu, volksgezondheid en de kwaliteit van het landschap hebben er toe geleid dat hier inmiddels is gekozen voor een functionele geografische scheiding in Landbouw ontwikkelingsgebieden, de LOG (Reconstructiewet, 2002).

De introductie van megastallen beperkt zich niet tot alleen de zuidelijke provincies. Onderzoek laat zien dat ook het noorden van het land, vooral Friesland en Groningen, ook grote melkveehouderijen kent (Alterra, 2007) en dat dit aantal toeneemt. Het gevolg is dat er in deze regio een flinke maatschappelijke discussie is of megastallen überhaupt gewenst zijn (zie krantenknipsels). Het onderwerp megastallen staat inmiddels op de politieke agenda.

Voorliggende studie vult de discussie over megastallen aan door te onderzoeken welke associaties met megastallen er zijn in delen van de samenleving.

1.2. Megastallen in de samenleving

De komst van megastallen is een relatief nieuwe ontwikkeling die raakvlakken heeft met verschillende aspecten zoals milieu, volksgezondheid en landschappelijke inpassing. Hierdoor is er soms sprake van belangenconflicten en dat maakt een megastal tot een ambivalent object.

Zo kan een megastal esthetisch gezien moeilijk inpasbaar zijn in het landschap. Door z'n omvang en industriële uitstraling kan de aanwezigheid van een megastal leiden tot 'verrommeling' (zie ook Veeneklaas, 2006). Maar niet alleen het visuele aspect speelt een rol. Vanuit de maatschappij zijn er soms ook protesten met een sociaal-culturele, ethische of milieutechnische achtergrond. In de (regionale) pers is te lezen dat de komst van een megastal leidt tot een Not-in-my-backyard (NIMBY) reactie, uitmondend in juridische procedures door de lokale bevolking.

Aan de andere kant spelen functionele en sociaaleconomische belangen een grote rol bij het ontstaan van megastallen. De huidige trendscenario's laten zien dat agrarische bedrijven groter worden (Alterra, 2007). Zowel nationaal als internationaal is er sprake van schaalvergroting. De trendscenario's van Alterra voorspellen dat 40 à 50% van de huidige varkens- en veehouderijen zal stoppen en dat de resterende bedrijven groter worden.

Er zijn inmiddels adviesrapporten over megastallen verschenen. Uit een quick scan van een negental recente adviesrapporten over megastallen door de RLG (2008) blijkt dat de nadruk bij de ontwikkeling van megastallen vooralsnog ligt bij technische en economische aspecten zoals opbrengsten, luchtwassers en milieuemissies. Het RLG adviseert om 'aandacht te geven aan percepties, belevingen en waardeoriëntaties in de Nederlandse samenleving' (p. 13), maar uit de krantenknipsels blijkt dat hier in de praktijk nog maar weinig sprake van is. Dit leidt tot de volgende probleemstelling.

Probleemstelling & onderzoeksvragen

Het idee achter deze studie is om duidelijk te krijgen hoe een deel van de samenleving tegen megastallen aankijkt. Het gaat hierbij nadrukkelijk niet om het politieke en/of wetenschappelijke discours maar om het deel van de samenleving dat geen directe relatie met megastallen heeft; het lekendiscours. De probleemstelling is als volgt: **Welke associaties zijn er in het lekendiscours ten opzichte van megastallen, en welke waardering krijgen deze associaties?**

Deze probleemstelling valt uiteen in de volgende onderzoeksvragen:

- uit welke respondenten kan het lekendiscours bestaan?
- welke associaties met megastallen hebben deze respondenten?
- Welke waardering krijgen de associaties?
- Zijn er differentiërende variabelen binnen de groep respondenten aan te wijzen die van invloed zijn op de associaties?

Het doel van deze studie is om inzicht te krijgen in de manier waarop het lekendiscours tegen megastallen aankijkt. Dit inzicht geldt als aanvulling op de politieke en wetenschappelijke inzichten die de boventoon voeren in het huidige debat over megastallen.

1.3. Afbakening van deze studie

Hoewel megastallen hoog op de agenda staan ontbreekt vooralsnog een eenduidige definitie van het begrip in de bestaande literatuur. Meestal wordt een standaardeenheid gebruikt om het aantal dieren in een stal uit te drukken: De Nederlandse Groot Eenheid (NGE). Alterra (2007) gebruikt het criterium van ongeveer 300 NGE om een megastal te duiden. Dit komt neer op 7500 vleesvarkens, 120.000 legkippen of 250 melkkoeien. Ter vergelijking: De huidige gangbare stallen komen overeen met ongeveer 60 NGE. Ook in de Europese milieuregels (IPPC richtlijn) wordt onderscheid in bedrijfsgrootte gemaakt. Een bedrijf van meer dan 100 NGE wordt als industriële activiteit beschouwd en dient voldoende emissiereducerende maatregelen te nemen om het milieu te beschermen. Bij nog grotere bedrijven bestaat er een MER-(beoordeling)plicht. Overigens is er ook onderscheid tussen het begrip *megabedrijf* en *megastal*. Bij *megastallen* gaan we uit van grote aantallen dieren op één locatie. Een *megabedrijf* kan dan weer uit meerdere megastallen bestaan, al dan niet op één locatie (Alterra, 2007). In deze studie naar de representatie van megastallen wordt het begrip megastal gebruikt voor zowel de *megastal* als het *megabedrijf*. Verder wordt de definitie van 300 NGE gehanteerd omdat elders ook gebruik wordt gemaakt van Alterra resultaten.

Bij de keuze van de respondenten speelt representativiteit een belangrijke rol. Studenten hebben over het algemeen geen directe relatie met megastallen en komen in aanmerking om het lekendiscours te vertegenwoordigen.

De studentenpopulatie uit deze studie maakt wel onderdeel uit van het lekendiscours, maar geldt niet als volledig representatief in de zin van een 'schaalmodel' van de totale (leken)populatie. Door expliciet te kiezen voor studenten en niet voor een aselechte steekproef uit deze totale populatie is er bovendien sprake van *selecte* sampling. Deze methode geldt als minder representatief dan aselechte sampling.

Dit hoeft in het kader van deze studie in principe geen probleem te zijn. Deze studie geldt als exploratief en is daarom ideeënvormend van aard. Het gaat er meer om een eerste beeld te krijgen op het lekendiscours.

Deze studie past in een breder kader van landschapstudies en van representaties van het platteland in het bijzonder. Volgens Haartsen (2002) is er nog weinig bekend over representaties van het platteland. Tegenwoordig is er al meer bekend over natuur- en

ruimtebeleving (zie § 2.4.), maar specifiek naar megastallen is vooralsnog geen belevingsonderzoek gedaan.

Platteland representaties zijn bij uitstek een cultuurgeografisch onderwerp omdat er sprake is van een ruimtelijke component enerzijds (het platteland) en een culturele component anderzijds (de associatie). De sociaal constructieve benadering speelt in deze studie een belangrijke rol. Cultuur staat hierbij centraal en geldt als uitgangspunt voor de manier waarop mensen interpreteren en betekenis geven (Haartsen, 2002; Hall, 1997, SCP, 2006). Het idee is hier dat de respondenten niet allemaal dezelfde associaties hebben, maar dat er verschillen zijn die zijn terug te voeren op het feit of iemand van het platteland of uit de stad komt. Het begrip sociale constructie wordt in het volgende hoofdstuk nog nader uitgewerkt.

2. Theoretisch kader voor de uitwerking van megastallen

2.1. Representatie megastallen als sociale constructie

Er bestaan verschillende opvattingen over hoe het platteland wordt gerepresenteerd. Net als alle andere opvattingen zijn ook opvattingen over het platteland tijdspecifiek. Volgens Huigen (1996) en Haartsen (2002) domineerden in de jaren 70 en 80 een functionalistische en pragmatische opvatting over het rurale gebied. Beide opvattingen beschouwen het platteland als een functionele, autonome eenheid. De associaties met het platteland werd bepaald door de (opgelegde) functie van het gebied. In veel gevallen is dit een agrarische functie.

Eind jaren 80 is er in de sociale wetenschappen sprake van een 'cultural turn' waardoor er steeds meer aandacht is voor het belang van cultuur en sociaal-maatschappelijke processen in de ruimtelijke ontwikkelingen; het sociaal constructivisme. 'This approach recognizes that meaning is something which is culturally constructed i.e. brought into existence (Holloway & Hubbart, 1997, p. 147).

Het sociaal constructivisme gaat uit van een subjectieve 'betekenis' in plaats van een objectieve 'waarheid'. De subjectieve betekenis komt voort uit culturele gewoonten en afspraken. Cultuur geldt hierbij dus als referentiekader voor de manier waarop mensen dingen interpreteren en betekenis geven. Hall (1995, p. 265) beschrijft het begrip cultuur als 'Een systeem van gezamenlijke betekenissen, die we gebruiken om de wereld om ons heen te begrijpen en te interpreteren'. Vanuit het sociaal constructivisme geredeneerd draagt de cultuur sterk bij aan de manier waarop mensen objecten, zoals een megastal, betekenis geven. Deze geconstrueerde betekenis wordt ook wel aangeduid met de term *representatie* (Oakes & Price, 2008; Rose, 2000). Een representatie is dus hetzelfde als een sociaal geconstrueerde betekenis.

Nature versus nurture

Sociaal constructivisme wil natuurlijk niet zeggen dat cultuur de enige bepalende factor is. Sterker, er zijn ondermeer in de sociobiologie opvattingen die stellen dat de menselijke psyche en menselijk gedrag juist sterk door evolutie zijn vormgegeven. Met andere woorden: het is niet de omgeving (cultuur) die het gedrag bepaald, maar de biologische aanleg. Deze controversie wordt ook wel aangeduid met de uitdrukking *nature versus nurture*. Buskes (2009) benadrukt dat het één het ander niet uitsluit, en dat er waarschijnlijk sprake is van een ingewikkeld samenspel tussen nature en nurture.

Met de focus op representaties kan het belangrijk zijn om inzichtelijk te krijgen welke cultuur de representatie beïnvloedt. Dit wordt voor een deel bepaald door zogenaamde *discoursen*. De volgende paragraaf gaat dieper in op dit begrip en legt hierbij een link naar het lekendiscours dat in deze studie verder wordt gebruikt.

2.2. Relevante discoursen

Bij de representatie van megastallen is het belangrijk te letten op *wie* of *wat* invloed heeft op deze representatie. Het is immers afhankelijk van de machtsbalans tussen de verschillende actoren welke betekenis of representatie domineert over andere (Haartsen, 2002). De verschillende actoren (wie) en de onderlinge machtsbalans (wat) wordt ook wel aangeduid als discours. De verschillende discoursen, en de onderlinge samenhang, liggen ten grondslag aan de manier waarop mensen megastallen representeren. In deze studie naar de representatie van megastallen worden vier soorten discours relevant geacht (Haartsen, 2002; Halfacree, 1993; Halfacree, 1995).

- Leken discours. Het betreft hier mensen die een representatie van megastallen kunnen hebben, maar die niet rechtsreeks betrokken zijn bij megastallen. Een deel van de samenleving bestaat uit het lekendiscours. Het lekendiscours wordt beïnvloed door informatie van buitenaf zoals via de media of verhalen van anderen. In deze studie worden studenten als vertegenwoordigers van het lekendiscours gebruikt;
- Populair discours. Dit is de zienswijze van de verschillende media. In plaats van het populaire discours wordt dan ook wel de term media discours gebruikt. Het populaire discours komt tot uiting in diverse vormen van massacommunicatie, kunst en literatuur. Hierbij kan gedacht worden aan kranten, televisie, literatuur maar bijvoorbeeld ook aan schilderijen en reclame-uitingen. Het populaire discours is een belangrijke informatiebron voor het lekendiscours. Te denken valt aan de manier waarop megastallen in de media aan bod komen;
- Wetenschappelijk discours. Dit discours heeft betrekking op onderzoekers die (aspecten van) megastallen als object van studie hebben. Het wetenschappelijke discours bedient zich vaak van technische specificaties. Denk hierbij bijvoorbeeld aan 'berekende' stankcirkels. Rond het wetenschappelijke discours hangt een sfeer van objectiviteit en onaantastbare wetenschappelijke 'wetten'. Het is daarmee een zeer machtig discours (Holloway & Hubbard, 1997);
- Professioneel discours. Dit is het discours van de mensen die voor hun werk en inkomen betrokken zijn bij megastallen. Dit zijn in het geval van megastallen niet alleen de boeren zelf, maar ook politici en beleidsmakers. Ook hier is sprake van een machtig discours. De huidige tendens in het professionele discours is die van decentralisatie. Het idee hierachter is om relevante maatschappelijke stakeholders (bijvoorbeeld het lekendiscours) bij het planvormingsproces te betrekken. Volgens de studie van Derkzen (2008) naar de werkwijze in reconstructie gebiedscommissies resulteert een dergelijke decentrale aanpak niet in meer publieke betrokkenheid, maar juist in een meer sectorale houding van de publieke organisaties.

2.3. Indeling van het rurale landschap

Voor een beschrijving van het landschap maakt deze studie gebruik van zowel oude als moderne opvattingen. In de oudere opvattingen krijgt vooral de materiële kant zoals esthetiek en functie van het landschap veel aandacht. Te denken valt hierbij aan studies van cultuurgeografen als Friedrich Ratzel, Vidal de la Blanche of Carl Sauer waarbij een strikte morfologische benadering centraal stond. In de modernere tijd verschuift de aandacht, zoals gezegd, naar een meer constructieve benadering (zie ook § 2.1.). Op basis van deze oude en modernere opvattingen zijn drie hoofdstromingen aan te wijzen waarmee landschappen ingedeeld kunnen worden (Foote *et al*, 1994; De Pater *et al*, 2005; Haartsen, 2002; SCP, 2006). Deze indeling is gebaseerd op:

1. Visuele aspect (zoals Foote (1994) het noemt: 'how the world looks'), hoe ziet de wereld er uit? Het gaat hier vooral om de vorm en esthetiek van het cultuurlandschap;
2. Functionele aspect ('how the world works'), Hoe werkt het in de wereld? Hier gaat het om de processen die de wereld maken. Hier spelen socio-economische processen een rol;
3. Sociaal-culturele aspect ('what the world means'). Welke betekenis wordt aan de wereld gegeven? Hieronder vallen de associaties die te maken hebben met de typische 'plattelands-manier' van leven en de bijbehorende normen en waarden.

Deze studie gaat verder dan deze driedeling door ook te kijken naar mogelijke ethische- en milieugerelateerde aspecten. Ethiek en milieu kunnen gezien worden als sociaal-culturele aspecten, maar het idee is hier dat ethische en milieuaspecten een onderscheidende rol kunnen spelen bij de representatie van megastallen in het lekendiscours. De verwachting is dat het lekendiscours minder uitgaat van wetenschappelijke en rationele gronden, maar eerder vanuit ethisch gerelateerde emoties en sentimenten. Verder zijn bezwaren tegen megastallen vaak gebaseerd op vermeende negatieve milieuaspecten, getuige het NRC artikel (2008) 'Megastallen bedreiging volksgezondheid'. Daarom wordt het in deze studie nuttig gevonden om ethiek en milieu specifiek te onderscheiden door nog een vierde en vijfde aspect toe te voegen aan de bestaande driedeling.

4. Ethisch aspect: bevat alle associaties die te maken hebben met morele oordelen ten aanzien van megastallen. Hierbij valt te denken aan: dierenwelzijn, zielig en te kleine hokken;
5. Milieu aspect: betreft de kwaliteit van de fysieke leefomgeving en alle associaties die daarmee te maken hebben, zoals: stankoverlast, hygiëne en gezondheid.

Relevante concepten

Deze genoemde vijf aspecten, of *associatiecategorieën*, kunnen binnen de context van rurale representaties, of de associaties met megastallen in het bijzonder, gerelateerd worden aan een aantal bestaande concepten. Deze rurale concepten komen later in deze studie verder aan bod.

Verrommeling

Veeneklaas (2006) verstaat onder verrommeling een storende toename van de variatie in het landschap in combinatie met een gebrek aan samenhang.

Variatie wordt in de beleving van mensen positief gewaardeerd zolang het gaat om afwisseling binnen een geëigend patroon. Bij verrommeling gaat het juist om niet in het landschap passende variatie en het voorkomen van als storend ervaren elementen. Verrommeling uit zich in een verrommeld landschap. Een gebied dat als totaal een wanordelijke indruk maakt en waar gebruiksfuncties zonder duidelijk verband naast elkaar aanwezig zijn.

Verrommeling is een proces dat wordt ervaren als niet beoogd, sluipend. Dus iets dat eerder wordt ervaren als een onbedoelde resultante van het nastreven van diverse belangen dan het resultaat van een vooropgezet plan of ontwerp. Het heeft associaties met verwaarlozing, verloedering, onverzorgdheid en, meer in het algemeen, onverschilligheid ten opzichte van de kwaliteiten van de openbare ruimte.

Het begrip verrommeling gaat dus sterk uit van waarnemen en wordt in deze studie gerelateerd aan de *Visuele* associatie. Concreet is hier de vraag of een megastal een storende of verrommelde invloed heeft op het landschap.

De rurale idylle

Volgens de rurale idylle is het platteland een aantrekkelijke omgeving waar mensen een vreedig, gezond en gelukkig leven leiden in een hechte sociale gemeenschap (Huigen, 1996). Dit idee is gebaseerd op een nostalgische idealisering van het platteland uit vroegere tijden. In hun ruimtelijke gedrag (of associatie) zoeken deze mensen bevestiging van dit beeld.

Volgens Haartsen (2001) blijkt de rurale idylle sterk samen te hangen met leeftijd. In haar onderzoek naar rurale representaties blijkt meer dan 50% van de associaties van volwassen ruraal idyllisch te zijn, tegen minder dan 20% van de associatie van jongvolwassenen (17 tot 27 jaar). Wat betreft de woongeschiedenis blijkt dat de ruraal idyllische associaties afnemen naarmate de woongeschiedenis meer stedelijk wordt (Haartsen 2001, SCP 2007). Dit is opvallend omdat in Groot Brittannië de rurale idylle

vooral bij stedelingen voorkomt (wellicht is het onderscheid tussen ruraal en urbaan in Nederland minder goed te maken door toenemende verstedelijking). Deze studie gaat na of de rurale idylle effect heeft op de *Sociaal-culturele* associatiecategorie met megastallen.

Genius Loci

Een genius loci verwijst naar de unieke atmosfeer die een plek kan hebben. Een andere uitdrukking van genius loci is dan ook de 'geest van de plek'. Dit begrip is terug te voeren tot de klassieke (Romeinse) cultuur om de sfeer en de eigenheid van een bepaalde locatie te benoemen (www.res-nova.nl, 2009).

Deze geest werkt door in het 'verhaal van de plek', een uitdrukking uit de rijksnota Belvedere. De genius loci is een zintuiglijke (zien) of fysieke beleving (voelen) en in die zin een sociale constructie.

Door dit subjectieve karakter is er ook kritiek op het gebruik van dit begrip. Deze kritiek is er op gebaseerd dat een genius loci niet concreet en objectief is vast te stellen.

Deze studie onderzoekt in hoeverre een megastal volgens de respondenten de genius loci (het karakter) van een plek verandert. De genius loci wordt hierbij gerelateerd aan de *Sociaal-culturele* associatie.

Streekidentiteit

Nauw gerelateerd aan genius loci is het begrip streekidentiteit. Huigen (1996) heeft het over *ontstroken*, waarmee hij bedoelt dat typerende plattelandstreken steeds meer verdwijnen als gevolg van herstructurering, schaalvergroting en globalisering. Wat overblijft, is een uniform en homogeen landschap waarin de typische streekidentiteit is verdwenen. Als tegenreactie op deze globaliseringstrend zou de aandacht voor de eigen streekidentiteit weer in opkomst zijn. Te denken valt aan de populariteit van streekmuziek en de ontwikkeling van streekproducten. Uit onderzoek naar de afname van het aantal streeknamen (Simon, 2001), blijkt deze toenemende aandacht voor de streekidentiteit echter niet. Dit kan betekenen dat er vanuit de samenleving daadwerkelijk geen aandacht is voor de eigen streekidentiteit en/of dat het bevorderen van de streekidentiteit meer een gevolg is van marketing- en beleidstrategieën. Een andere conclusie uit het onderzoek van Simon is dat de aandacht voor cultuurhistorie en streekidentiteit meer het domein is van ouderen (50+) dan jongeren. Het begrip streekidentiteit wordt in deze studie gekoppeld aan de *Sociaal-culturele* associatie.

Gemeinschaft & gesellschaft

Dit begrip geeft het verschil aan tussen de traditionele rurale samenleving en de moderne geïndustrialiseerde samenleving. De gemeinschaft staat voor de rurale gemeenschap; een samenleving gebaseerd op sterke gezamenlijke cultuur en het hier uit voortvloeiende gezamenlijke gedrag en gebruiken (unity of will). Voordeel van de gemeinschaft is de grote mate van saamhorigheid en de hechte sociale gemeenschap (vergelijk met rurale idylle). Het nadeel zou kunnen zijn dat er geen plek is voor het individu, uniciteit of verandering. Dit is meer het domein van Gesellschaft, dat staat voor de moderne samenleving waar niet de gemeenschap, maar het individu voorop staat. Het verschil tussen gemeinschaft en gesellschaft kan voor deze studie naar megastallen interessant zijn, omdat het veronderstelt dat er een sociaal-cultureel verschil is tussen plattelanders en stedelingen. Dit komt verder terug bij de analyse van de respondenten.

Piramide van Maslow

Maslow (1908- 1970) stelde dat elk levend wezen in essentie dezelfde behoeftes nastreeft. Wanneer aan een behoefte voldaan is schuift het individu op naar een volgend niveau. Deze behoeftes classificeert Maslow volgens een hiërarchie, de piramide, met als basisbehoefte de organische of lichamelijke behoefte, daarna de behoefte aan veiligheid en zekerheid, de behoefte aan sociaal contact en vriendschap, de behoefte aan waardering en erkenning, en ten slotte de behoefte aan zelfontplooiing van kennis en schoonheid. Later voegt Maslow nog een niveau van transcendentie toe (www.wikipedia; 2009).

De relevantie met megastallen is dat een associatie volgens het concept van Maslow dus niet altijd alleen cultureel wordt bepaald, maar mogelijk ook door fysieke aspecten zoals inkomen of de mate waarin iemand gelukkig is. Dit keert in deze studie terug bij de sociaal culturele analyse van de respondenten.

Ethiek en milieu

Ethiek is van oorsprong een filosofisch begrip. Binnen de ethiek zijn talrijke stromingen waaronder het 'ethisch relativisme'. Deze vorm van ethiek stelt dat de waarheid niet absoluut of universeel is, maar relatief ten opzichte van de tradities, overtuigingen of gebruiken van een groep mensen (www.wikipedia; 2009). Ethisch relativisme legt daarmee een brug tussen ethiek en de sociaal constructieve benadering. In beide gevallen geldt immers een moreel oordeel 'goed' of 'fout' als relatief of gerelateerd aan iemands sociaal-culturele achtergrond.

Iedere sociaal-culturele groep kan volgens deze benadering een eigen ethische referentie hebben. Dit kan zich op verschillende manieren profileren. Bijvoorbeeld in de manier waarop verschillende culturen anders omgaan met dieren (stierengevechten in Spanje, hanengevechten in Latijns Amerika).

Een andere ethische stroming, stelt juist dat de moraal diep in onze natuur is verankerd. Volgens Buskes (2009, p. 229) is 'De moraal niet het product van onze cultuur en beschaving, maar juist omgekeerd: de beschaving is het resultaat van onze in de biologie gewortelde moraal'. De moraal is hier dus geen sociale constructie, maar een intrinsiek natuurlijke eigenschap (intuïtie) die zich uit in emoties zoals liefde, schaamte of verontwaardiging. Het nut van de moraal is om de sociale orde in goede banen te leiden. Een belangrijk principe in de sociale orde is samenwerking of wederkerigheid (voor wat hoort wat). De moraal toetst als het ware bij elke sociale interactie of er sprake is van de wederkerigheid. Zo niet, dan levert dit het morele oordeel 'fout' op, dat zich op een emotionele manier kan uiten in verontwaardiging of boosheid.

Net als bij de nature-nurture controverse is het volgens Buskes (2009) niet zo dat het ethisch relativisme de intuïtieve moraal uitsluit, of andersom. Waarschijnlijk is ook hier sprake van een ingewikkeld samenspel tussen natuur en cultuur. Dit komt verder aan bod bij de vergelijking van de *Ethische* en de *Functionele* associatie in hoofdstuk5.

In het begin van de jaren '90 heeft de aandacht voor het milieu er voor gezorgd dat ethiek ruimtelijk aandacht kreeg. Zo ontstond de milieuethiek of milieufilosofie. Een tweetal basisbegrippen uit de milieuethiek zijn ecocentrisme en antropocentrisme (Drenthen, 2004). Een antropocentrische wereldoriëntatie gaat er van uit dat de wereld bestaat voor het overleven van de mens, terwijl een ecocentrische oriëntatie het bestaan van meerdere levenssoorten benadrukt. Dit komt verder terug bij de uitwerking van de *Milieu* associatie.

2.4. Differentiërende variabelen uit bestaande onderzoeken naar rurale representaties

Een differentiërende variabele is een term uit de statistiek, waarmee wordt bedoeld dat een kenmerk uit een populatie mogelijke verschillen binnen die populatie aanwijst. Uit eerdere onderzoeken naar plattelandsrepresentaties zijn al differentiërende variabelen aan te wijzen. Deze variabelen kunnen ook nuttig zijn voor deze studie en worden hier geanalyseerd op bruikbaarheid.

De bestaande onderzoeken naar landschapsrepresentaties zijn:

- Haartsen: *Platteland: boerenland, natuurterrein of beleidsveld* (2002);
- V.d. Berg en Koole: *New wilderness in the Netherlands* (2006);
- V.d. Berg: *Innerlijke versus uiterlijke ruimte* (2007);
- Dijkstra: *Oude koeien??*;
- Bakker: *Wat doen jongeren met landschap en cultuur?* (2008);
- SCP (Sociaal Cultureel Planbureau): *Thuis op het platteland* (2006).

De differentiërende variabelen uit deze onderzoeken staan in tabel 1 samengevat (blauw =differentiërende variabele, rood = niet- differentiërende variabele; wit = niet onderzocht) .

variabelen	Haartsen (2002)	Vd Berg/Koole (2006)	Vd Berg (2007)	Dijkstra (2007)	Bakker (2008)	SCP (2006)
gender	rood	rood			blauw	
opleidingsniveau		blauw			rood	blauw
woongeschiedenis	blauw		blauw		rood	blauw
leeftijd	blauw					
religie		rood				
beroep	blauw	blauw		blauw		
residentie		blauw	blauw			
inkomen		blauw				blauw
politieke partij		blauw				

legenda	
differentiërende variabele	blauw
niet- differentiërende variabele	rood
niet onderzocht	wit

Tabel 1: Mogelijke differentiërende variabelen uit eerdere onderzoeken

Uit het onderzoek van Haartsen (2002) naar de representatie van het platteland door studenten en hun ouders wordt duidelijk hoe een deel van het lekendiscours in Nederland tegen het platteland aankijkt. De belangrijkste associaties van de respondenten met het platteland zijn positief. De top 10 van meest genoemde associaties bevat 'ruimte', 'rust', 'boerderijen', 'koeien', 'boeren', 'natuur', 'groen' en 'landbouw'.

Haartsen heeft onderzocht of de variabelen *Leeftijd*, *Woongeschiedenis* en *Gender* (man/vrouw) van invloed zijn op de resultaten. Haar onderzoek geeft aan dat *Leeftijd* en, in mindere mate, *Woongeschiedenis* de grootste differentiërende invloed heeft op de representaties van de respondenten. Het blijkt dat naarmate een persoon ouder is, de kans op *Sociaal-culturele* representaties groter is dan de kans op *Functionele* of *Visuele* representaties. Respondenten met een rurale *Woongeschiedenis* hebben meer *Sociaal-culturele* en meer multi functionele representaties. Hun representaties zijn positiever dan die van stedelingen. Een urbane *Woongeschiedenis* heeft juist meer, vooral landbouwgerelateerde, *Functionele* en *Visuele* representaties. De variabele *Gender* leidt tot geringe verschillen in representatie. Vrouwen hebben meer *Visuele* en mannen een meer *Sociaal-culturele* representatie.

Van den Berg en Koole (2006) hebben onderzoek gedaan naar natuurbeleving, vooral naar de voorkeur voor wilde natuur of voor beheerde natuur in natuurontwikkeling gebieden. Uit hun onderzoek komt naar voren dat wilde natuur over het algemeen mooier wordt gevonden dan beheerde natuur (managed nature). Echter, lokale bewoners hebben liever geen wilde natuur in de directe omgeving. Ook uit soortgelijk onderzoek in het Val Grande National park in Italië (Höchtel, Lehringer, Konold; 2005), blijkt dat mensen wilde natuur liever niet te dicht in de buurt willen.

In hun onderzoek hebben Van der Berg en Koole het effect van verschillende variabelen uit hun groep respondenten nader onderzocht. Het blijkt dat boeren, oudere respondenten en respondenten met een lage opleiding en inkomen een relatief kleine voorkeur hebben voor wilde natuur. Jongere respondenten, met hogere inkomens en opleiding en respondenten die een groene politieke partij steunen hebben juist een hoge voorkeur voor wilde natuur. Er is verder geen differentiërende invloed gevonden voor de variabelen *Gender, Religie, Beroep* en *Woonplaats*.

In het onderzoek van Van den Berg (2007) naar de invloed van drukte- en ruimtebeleving is ondermeer gekeken naar de invloed van stedelijkheid en openheid van het landschap op de waardering van landschapskenmerken. Stedelingen bleken een iets grotere waardering te hebben voor variatie dan niet-stedelingen, en ook bleken ze horizonvervuiling minder negatief te waarderen.

Van den Berg stelt verder dat mensen over het algemeen een grote mate van overeenstemming hebben in de wijze waarop ze natuurlijke omgevingen waarnemen en waarderen. Deze waarneming en waardering zou grotendeels worden gestuurd door genetisch bepaalde principes, die voor iedereen gelijk zijn.

Uit het onderzoek van Dijkstra (2007) naar de waardering van cultuurhistorie door boeren en natuurorganisaties blijkt dat de gebruikswaarde (*Functioneel aspect*; de waarde van de ruimte) voor boeren lager ligt dan voor natuurorganisaties. De belevingswaarde (*Visueel*; zintuiglijk of gevoelsmatige beleving) is voor beide partijen echter hoog. Voor de agrariërs hangt de toekomstwaarde in beide gebieden voor een deel samen met de gebruikswaarde.

Het onderzoek van Bakker (2008) richt zich op de mate waarin jongeren (VMBO, havo en VWO scholieren) actief betrokken zijn bij landschap en natuur en in hoeverre dit bepaald wordt door de natuurbeelden (mentale beelden opgedaan door ervaringen) die jongeren hebben bij landschap en natuur.

Het onderzoek van Bakker suggereert dat *Gender, Opleidingsniveau* en *Woongeschiedenis* allen niet van invloed zijn op het natuurbeeld van jongeren in Friesland en Groningen. Wel is er volgens dit onderzoek een significant verschil tussen *Gender* en het ondernemen van natuuractiviteiten zoals vrijwilligerswerk. Voor de variabelen *Opleidingsniveau* en de leefomgeving (*Woongeschiedenis*) is dit verband minder sterk.

Het Sociaal cultureel Planbureau (SCP) heeft onderzoek gedaan naar de sociale ontwikkeling op het platteland (2006). Uit deze studie blijkt een verschil in *Opleidingsniveau* tussen plattelanders en stedelingen. De plattelandsbevolking is gemiddeld lager opgeleid dan de stedelijke.

Verder blijkt dat mensen op het platteland iets gelukkiger zijn dan in de stad. Dit heeft te maken met een betere leefsituatie. De betere leefsituatie op het platteland heeft vooral te maken met een gunstigere woonsituatie (meer ruimte), grotere maatschappelijke en sociale participatie (gemeenschap) en groter autobezit (mobiliteit).

Op het platteland wonen relatief weinig armen, maar ook weinig rijken. De inkomensongelijkheid op het platteland is laag, die in de grote stad hoog. Hoe stedelijker het gebied, des te groter de inkomensongelijkheid. In de matig stedelijke gebieden wonen relatief de meeste rijke huishoudens. Dit komt later terug bij de uitwerking van het Maslow concept (§ 2.3).

Conclusie

De variabelen: *Opleidingsniveau* en *Woongeschiedenis* zijn in verschillende onderzoeken differentiërend gebleken (Haartsen, Van den Berg/Koole, Van den Berg, SCP). Het idee is dat deze variabelen ook een differentiërende invloed kunnen hebben op de representatie van megastallen. Uit het onderzoek van Bakker blijkt deze differentiërende invloed weliswaar niet, maar dit kan komen omdat het onderwerp van Bakker (actieve betrokkenheid) afwijkt van landschapsrepresentaties.

Ook de variabele *Leeftijd*, *Beroep*, *Residentie* (niet hetzelfde als *Woongeschiedenis*) en *Inkomen* zijn differentiërend in verschillende onderzoeken. Deze variabelen zijn echter niet differentiërend aanwezig in de respondentengroep studenten en worden daarom niet verder uitgewerkt in deze studie. De variabele *Gender* toont in de meeste gevallen (met uitzondering van Bakker) geen differentiërende invloed. Toch is de variabele *Gender* interessant voor deze studie omdat deze eenvoudig is te onderscheiden in de studentenpopulatie.

Recapitulerend volgt dat deze studie naar de associaties met megastallen de variabelen *Gender*, *Opleidingsniveau* en *Woongeschiedenis* verder gaat uitwerken.

3. Onderzoeksmethode

Deze studie naar de associaties met megastallen richt zich op beschrijvend -en analytisch onderzoek. Beschrijvend onderzoek richt zich op de gehele groep respondenten en bekijkt welke motieven binnen de gehele groep spelen. De onderzoeksvragen naar de associaties met megastallen en de mate waarin een megastal wordt gewaardeerd ten opzichte van andere landschapselementen maken deel uit van dit beschrijvende onderzoek.

De onderzoeksvragen over mogelijke verbanden en differentiërende variabelen binnen de groep respondenten maken deel uit van analyserend onderzoek, waarbij de groep respondenten wordt opgedeeld aan de hand van del variabelen *Gender*, *Opleidingsniveau* en *Woongeschiedenis*. In dit hoofdstuk ligt de focus op de respondenten, de enquête en het verzamelen van de data.

3.1. Geschikte respondenten

Hoofdstuk 1 beschrijft waarom het lekendiscours deel zou moeten uitmaken van het debat over megastallen. Om te onderzoeken welke motieven binnen het lekendiscours een rol spelen bij de representaties van megastallen is in het kader van deze studie gezocht naar een populatie die voldoet aan de volgende voorwaarden:

- De populatie moet representatief zijn voor het lekendiscours (zie box: representativiteit);
- Uit de populatie moeten voldoende variabelen zijn te onderscheiden, aan de andere kant moeten de onderscheiden groepen zo homogeen mogelijk zijn;
- Gezien de beperkingen qua tijd en geld van deze studie moet de populatie relatief eenvoudig bereikbaar zijn;

Studenten als representatie van het lekendiscours

Aan de hand van bovenstaande voorwaarden is de keuze gevallen op studenten van de Rijksuniversiteit Groningen (RUG), de Noordelijke Hogeschool Leeuwarden (NHL) en het AOC Terra te Leeuwarden.

Studenten hebben over het algemeen geen directe betrokkenheid met megastallen, waardoor ze als onderdeel zijn te beschouwen van het lekendiscours. Tevens is het praktisch, qua afstand, voor de onderzoeker om deze studenten te benaderen. Ook zijn in een studentenpopulatie geschikte variabelen te onderscheiden, zoals *Opleidingsniveau*, *Woongeschiedenis* en *Gender*, terwijl de groep aan de andere kant ook weer homogeen is wat betreft andere variabelen zoals leeftijd, sociaal culturele situatie en economische situatie.

De respondenten hebben verschillende *Opleidingsniveaus*: wetenschappelijk onderwijs (RUG), hoger beroepsonderwijs (NHL) en middelbaar beroepsonderwijs (AOC Terra). Andere *Opleidingsniveaus* zoals middelbaar onderwijs, vmbo of doctoraal, zijn wegens praktische beperkingen buiten deze studie gelaten.

Box: representativiteit

Aan het begrip representativiteit wordt in de praktijk vaak een heel verschillende uitleg gegeven (www.survey-onderzoek.nl; 2009). Veelal wordt ermee bedoeld dat een steekproef geldt als een miniatuur, een schaalmodel, van de populatie. Alle eigenschappen (verhoudingen) van de populatie moeten dan in de steekproef terug te vinden zijn. Dit is in de praktijk vaak moeilijk haalbaar, zeker voor kleinere steekproeven. Daarnaast wordt dan gesteld dat alle elementen uit de populatie dezelfde kans hebben om in de steekproef te worden opgenomen. Er is dan sprake van een aselechte (random) steekproef.

Een andere mate van representativiteit is wanneer een steekproef zodanig wordt samengesteld dat de groep proefpersonen een weerspiegeling vormt van de belangrijke variabelen van de totale populatie waarin je geïnteresseerd bent (zoals leeftijd,

inkomensniveau, etnische achtergrond en geografische verdeling). Zorgt men er bijvoorbeeld voor dat de verhouding mannen en vrouwen in de steekproef ongeveer gelijk is aan de verhouding in de bevolking dan heet de steekproef representatief (althans wat het kenmerk *geslacht* betreft).

Andere manieren dan de aselechte steekproef is de *convenience sampling* en de *purposive sampling*. Bij een *convenience sample* worden de deelnemers geselecteerd die het makkelijkst toegankelijk zijn. Bij een *purposive sample* worden de deelnemers geselecteerd die de onderzoeker het beste vindt passen in de criteria van zijn onderzoek. Deze twee samplings zijn minder representatief dan de *random sampling*.

Kenmerken van de respondenten

De veronderstelling is dat het merendeel van de gekozen studenten uit de noordelijke provincies komen. Analyse van de enquête, waar bij *Woongeschiedenis* ook de plaatsnamen zijn vermeld, bevestigt dit beeld. Verder blijkt uit eerder onderzoek van Grootte (2004) dat de meeste RUG studenten uit de noordelijke provincies komen. Wat betreft de AOC Terra en NHL zijn vergelijkbare opleidingen ook elders in het land te vinden. Het is aannemelijk dat er, voor grotere aantallen studenten, geen reden is om speciaal voor deze opleidingen naar het noorden te verhuizen.

Nu duidelijk is wie de respondenten zijn, kan verder worden gekeken naar hoeveel respondenten nodig zijn om tot een statistisch betrouwbare vergelijking te komen. Uit de literatuur (Flowerdew & Martin, 2005) blijkt dat wanneer alle associaties en variabelen in een kruistabel worden geplaatst, elk veld uit de kruistabel minstens 30 respondenten moet hebben om een statistisch betrouwbare vergelijking te maken.

Naar verwachting hanteert deze studie drie variabelen en vijf associatiecategorieën (zie ook § 2.3 en § 2.4) zodat er maximaal 15 verschillende verbanden mogelijk zijn, waarvan elk ten minste dus 30 respondenten moet hebben. Uitgaande van een gelijkmatige spreiding over de tabel betekent dit er idealiter minimaal 450 respondenten mee moeten doen aan deze studie. Ook voor wat betreft de representativiteit is een dergelijke grote groep respondenten betrouwbaar. Een grote steekproef is immers meer betrouwbaar dan een kleine steekproef. Het is echter niet eenvoudig om binnen het tijdstraject van dit onderzoek te voldoen aan de eis om 450 respondenten te enquêteren.

Uiteindelijk hebben 298 studenten geparticipeerd aan dit onderzoek. Van de groep zijn 192 man en 72 vrouw (34 onbekend).

De respondenten zijn qua *Opleidingsniveau* verdeeld in 68 AOC Terra studenten, 115 NHL studenten en 115 RUG studenten.

Wat betreft de *Woongeschiedenis* komen 40 respondenten van het platteland, 155 respondenten komen uit een dorp en 102 respondenten komt uit een stad (1 onbekend). Het aantal respondenten bleek in alle gevallen voldoende om de gewenste statistische toetsen uit te voeren (zie voor een nadere uitwerking van de respondenten ook § 3.4.).

3.2. De enquête

Voor het meten van de associaties met megastallen is een enquête opgezet. Een enquête geldt over het algemeen als onmisbare methode bij constructief onderzoek wanneer er data moet worden verzameld over mensen, hun gedrag, houding en beleving van bepaalde zaken (Flowerdew & Martin, 2005). Aangezien de focus van deze studie ligt bij studenten en hun associatie met megastallen is de enquête voor deze studie een geschikte methode.

Daarnaast biedt een enquête de mogelijkheid om veel respondenten te benaderen op de gewenste methode; ter plekke in de klas en voorafgaand of na afloop van reguliere colleges. Het invullen van de enquête zelf kostte betrekkelijk weinig tijd (ongeveer 10 min.).

De enquêtevragen

De vragen uit de enquête zijn vanzelfsprekend gerelateerd aan de onderzoeksvragen uit deze studie. De enquête bevat 5 vragen (zie bijlage 1: de enquête).

De eerste vraag is er op gericht om maximaal vier associaties en de bijbehorende waardering van megastallen te krijgen. Bij de tweede vraag moet een score worden gegeven aan vier objecten die de rangorde van landschappelijke verrommeling weergeeft. De vier objecten zijn een windmolen, een autosnelweg, een tuinbouwkassencomplex en een megastal. De derde vraag bestaat uit stellingen. De informatie uit deze stellingen wordt later gebruikt om de voorlopige resultaten nader te verifiëren (§ 4.3). In vraag vier wordt gevraagd een aantal eisen ten aanzien van een megastal (volksgezondheid, milieu) in rangorde te zetten. Ook deze informatie wordt later gebruikt om het uiteindelijke resultaat te verifiëren. In vraag vijf kan de respondent zijn/haar *Opleidingsniveau*, *Gender* en *Woongeschiedenis* invullen. Wat betreft de *Woongeschiedenis* is aan de respondenten gevraagd om zelf, naar eigen beleving, aan te geven of men uit een stad, dorp of platteland komt.

Het dilemma tussen theorie en praktijk

Het verzamelen van betrouwbare data in constructief onderzoek kent een aantal beperkingen. Het komt voor dat mensen niet de waarheid vertellen of maatschappelijk wenselijke antwoorden geven. Ook kan de vraagstelling zodanig zijn dat een bepaalde mening aan de respondent wordt opgedrongen.

Om ervoor te zorgen dat de vragen zo spontaan en associatief mogelijk zijn, gaan veel enquêtes uit van *open* vragen. Het idee hierachter is dat respondenten bij vrije associaties meer uit gevoel dan uit ratio spreken. Het probleem met open vragen kan echter zijn dat er teveel vrije associaties worden gegeven, waardoor het erg moeilijk wordt om de data te analyseren. Volgens Oppenheim (1992, p. 113) 'free-response questions are often easy to ask, difficult to answer, and still more difficult to analyse'. Om uit dit dilemma tussen theorie en praktijk te komen ligt de focus van de enquêtevragen uit deze studie ergens in het midden. De enquête bestaat zoveel mogelijk uit open vragen, maar stuurt de respondent ook door te vragen naar steekwoorden of bepaalde stellingen (enquêtevraag 2,3 en 4).

Uittesten van de enquête

Het kan nuttig zijn om de enquête vooraf te laten beoordelen door derden. Soms is het voor de bedenker van de enquête niet eenvoudig om redundantie of omissies in de vraagstelling op te sporen. Ook kunnen vragen uit de enquête voor meerdere uitleg vatbaar zijn. Ten slotte is het belangrijk dat de enquête aansluit op de belevingswereld van de respondenten (Flowerdew & Martin; 2005).

Om hier aan tegemoet te komen is de concept enquête op 9-01-2009 in de praktijk uitgetest tijdens een college van het vak Landschap aan de RUG. Aan de ongeveer vijftien aanwezige studenten is in een groepsgesprek gevraagd welke associaties zij hebben met een megastal. Vervolgens hebben de studenten de concept enquête ingevuld en aanmerkingen gegeven.

De resultaten uit deze proefsessie zijn gebruikt om de enquête aan te passen. Zo hebben de vragen 1 en 3 nu niet alleen een oordeel 'eens-oneens' maar ook het oordeel 'neutraal' gekregen, is vraag 3 uitgebreid met vier stellingen (j t/m m) en is de presentatie van de enquête verbeterd. Daarnaast is de differentiërende variabele *Opleidingsniveau* uitgebreid met mbo studenten van het AOC Terra.

3.3. Verwerking van de data

Zoals uit § 2.3. blijkt, gaat deze studie uit van vijf associatiecategorïeën: *Visueel*, *Functioneel*, *Sociaal-cultureel*, *Ethiek* en *Milieu*.

De vrije associaties uit de enquête moeten worden vertaald naar één van deze vijf associatiecategorïeën. In totaal hebben de respondenten 985 associaties met megastallen gegeven. In tabel 2 is een kolom opgenomen met de meest voorkomende vrije associaties. Hier is te zien dat de associaties *Groot*, *Stank* en *efficiënt* het meeste voorkomen.

Andere associaties zijn minder voorspelbaar zoals *Goede zaak* of *Weilanden verdwijnen*. Kortom, de lijst met associaties is gedifferentieerd en niet in alle gevallen eenduidig te categoriseren. Eén van de eerste problemen bij het categoriseren is dat sommige associaties weliswaar op elkaar lijken, maar niet precies hetzelfde zijn.

Een associatie is bijvoorbeeld *Groot*, maar wordt hiermee hetzelfde bedoeld als *Groots* of *Grootschalig*? Of wordt met de associatie *Dierenwelzijn* mogelijk niet altijd hetzelfde bedoeld als met *Dieronvriendelijk* of *Bio-industrie*?

Tabel 2 geeft ook de vertaling van een deel van de vrije associaties naar één van de vijf *Associatiecategorïeën*. In tabel 2 is te zien dat de associatie *Groot* is ondergebracht bij de associatiecategorïe *Visueel*. *Grootschalig* valt echter onder de associatiecategorïe *Functioneel*. Een totaaloverzicht van de vertaling van associaties naar categorïeën staat in bijlage 3.

Uiteraard is het vertalen van vrije associaties naar categorïeën een subjectieve aangelegenheid, waarbij de interpretatie van de onderzoeker doorslaggevend is. Dit is niet erg, het past in de sociaal constructieve benadering van deze studie, maar het blijft een feit dat een andere persoon, of onderzoeker, een enigszins andere interpretatie kan hebben, wat effect kan hebben op de uiteindelijke resultaten. Getracht is om hier met een validatie aan tegemoet te komen.

Validatie

Omdat deze studie veel waarde hecht aan de mening van de respondenten, is in de enquête reeds gevraagd om moeilijk interpreteerbare associaties te valideren. Dit betekende dat de respondenten, die in de enquête hadden aangegeven mee te willen doen aan de validatie, later zijn benaderd om de moeilijk interpreteerbare associaties zelf te vertalen naar één van de associatiecategorïeën. Het resultaat is een lijst met associaties die (een deel van de) de respondenten zelf heeft vertaald naar categorïeën. Het idee hierbij was om een representatieve selectie uit de totale groep respondenten te krijgen. Dat is helaas niet helemaal gelukt. De uiteindelijke groep 'validerende respondenten' bestaat uit 19 personen: 12 wo-ers (12/19), 6 hbo-ers (6/19) en 1 mbo-er (1/19). In principe zou dit gelijk getrokken kunnen worden door de inbreng van de verschillende *Opleidingsniveaus* in gelijke verhouding te brengen. Er is echter sprake van slechts 1 mbo-er, waardoor deze ene persoon dan de gehele groep mbo-ers zou moeten representeren. Daarom is gekozen om de inbreng van ieder even zwaar te laten wegen, en uit het totaal een gemiddelde te destilleren. Het gevolg hiervan is dat de inbreng van de hbo-ers en wo-ers in de validatie relatief groot is, en de inbreng van (vooral) de mbo relatief klein.

Een aantal van deze gevalideerde associaties, zoals *Groot*, *Massaal* en *Bioindustrie* kwamen veel voor en staan ook beschreven in tabel 2. Deze tabel is hier alleen bedoeld

om een globaal beeld te geven op de validatie resultaten. Voor een totaaloverzicht van de gevalideerde associaties wordt verwezen naar bijlage 2.

Nr.	Vrije associatie	Aantal	Percentage (%)	Categorie
1	Groot	50	4,2	Visueel
2	Stank	40	3,4	Milieu
3	Efficiënt	26	2,2	Functioneel
4	Bio-industrie	23	1,9	Ethiek
5	Massaproductie	21	1,8	Functioneel
6	Veel dieren	18	1,5	Ethiek
7	Dieronvriendelijk	18	1,5	Ethiek
8	Dierenleed	15	1,3	Ethiek
9	Massaal	13	1,1	Ethiek
10	Grootschalig	11	0,9	Functioneel

Tabel 2: Vertaling van associatie naar categorie van de meest voorkomende vrije associaties

Differentiërende variabelen

Om de keuze voor bepaalde differentiërende variabelen uit de populatie te onderbouwen is in de theorie uit § 2.4. al uitgewerkt welke differentiërende variabelen naar voren komen uit bestaande onderzoeken naar landschapsrepresentaties. Op basis hiervan worden de variabelen: *Gender*, *Woongeschiedenis* en *Opleidingsniveau* in deze studie verder uitgewerkt.

Gender bestaat uit twee groepen (man/vrouw), *Woongeschiedenis* is het nederzettingstype waar de respondent het grootste deel van zijn of haar leven heeft gewoond (stad, dorp of platteland) en *Opleidingsniveau* is het (huidige) studieniveau van de respondent (wetenschappelijk, hoger beroepsonderwijs en middelbaar beroepsonderwijs).

De statistische analyse

De statistische analyse vindt plaats met het programma SPSS. Aangezien het vooral nominale data betreft is de CHI kwadraat toets gebruikt.

Het uitgangspunt (de nulhypothese) bij de statistische toetsen in deze studie is dat de populatie gelijk verdeeld is over de associatiecategorieën. De procedure bij de CHI kwadraat toets is dat deze nulhypothese wordt getoetst door de verwachte waarde te vergelijken met de waargenomen waarde. Als de nulhypothese waar is (er is sprake van een gelijke verdeling), dan komt de verwachte waarde overeen met de waargenomen waarde. Is dit niet het geval, het *residu* is groot, dan wordt de nulhypothese verworpen en is er sprake van een *significant* verschil tussen de variabelen.

Het is met de CHI kwadraat toets niet mogelijk om specifiek aan te wijzen welke variabelen een significant verschil veroorzaken. Wel kan aan de hand van de kruistabel met residuen worden geanalyseerd waar de grootste residuen voorkomen.

Daarnaast kan met een aantal aanvullende toetsen, waaronder Phi en Kramer V, de sterkte van het verband worden berekend.

4. resultaten

4.1. De respondenten tegen het licht gehouden

Zoals gezegd hebben in totaal 298 respondenten geparticipeerd aan dit onderzoek. Door kenmerken (variabelen) van deze respondenten te vergelijken met CBS-gegevens is het mogelijk om na te gaan in hoeverre de respondenten uit deze studie representatief zijn voor de totale populatie.

Het blijkt dat de groep respondenten niet helemaal representatief is voor de totale Nederlandse populatie en ook niet voor de Noord Nederlandse populatie (Groningen, Friesland, Drenthe). Dit kan effect hebben op de resultaten van de analyses waar is uitgegaan van de gehele groep respondenten. Hieraan wordt tegemoet gekomen door het effect van de differentiërende variabelen *Gender, Opleidingsniveau en Woongeschiedenis* te analyseren.

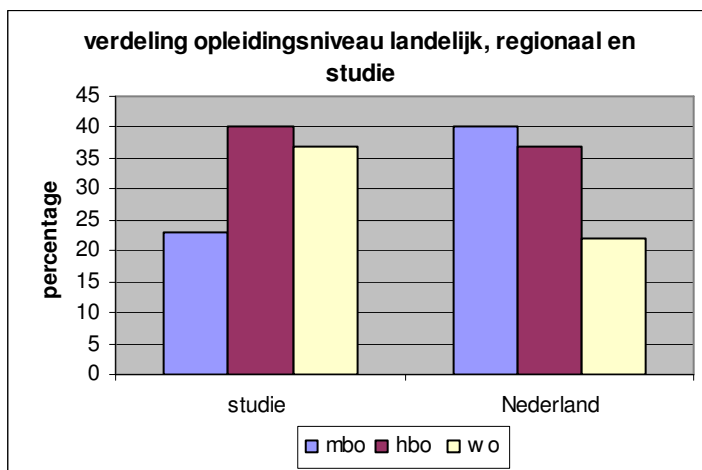
In deze paragraaf zal blijken dat er sprake van twee groepen in de populatie respondenten; enerzijds de hoger opgeleide stedelingen, anderzijds de lager opgeleide plattelanders. De hoger opgeleide stedelingen zijn relatief in de meerderheid in de groep respondenten.

Opleidingsniveau

Volgens het CBS (2009) bestond het opleidingsniveau van de totale Nederlandse populatie in 2007 uit 40% mbo-ers, 37% hbo-ers en 22% wo-ers.

Het opleidingsniveau van de respondenten uit deze studie bestaat afgerond uit 23% mbo-ers, 39% hbo-ers en 39%wo-ers.

Ten opzichte van het landelijke gemiddelde betekent dit dat aantal wo-ers uit deze studie is oververtegenwoordigd en het aantal mbo-ers is ondervertegenwoordigd. Het aantal hbo-ers komt redelijk overeen met het Nederlandse gemiddelde.

FIGUUR 1: VERDELING OPLEIDINGSNIVEAU STUDIE EN LANDELIJK

Woongeschiedenis

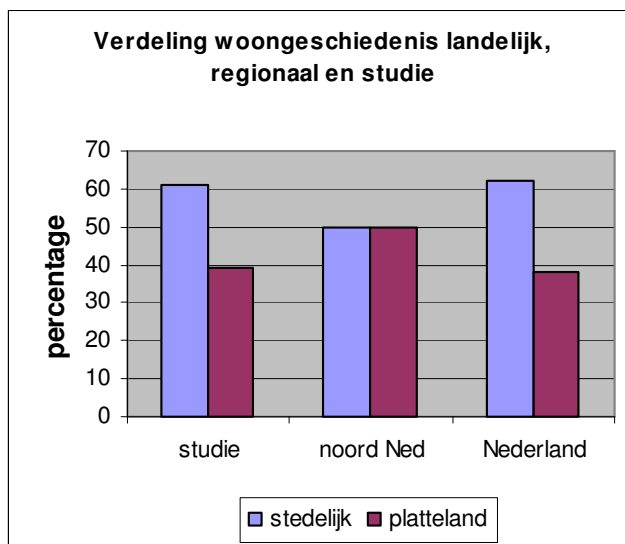
Volgens eigen opgave van de respondenten komen er 40 respondenten van het platteland, 155 respondenten komen uit een dorp en 102 respondenten komen uit een stad (1 onbekend). Dit betekent dat de groep respondenten hoofdzakelijk bestaat uit stedelingen (34%) en dorpingen (52%) en in mindere mate uit plattelanders (13%). Volgens het Sociaal en Cultureel planbureau (2006), dat ook gebruik maakt van CBS-gegevens, wonen er landelijk meer mensen in de stedelijke gebieden dan op het platteland, 62% stedelingen versus 38% plattelanders in 2004, maar dit is niet overal zo. In de drie noordelijke provincies (Groningen, Drenthe, Friesland) wonen volgens het SCP naar verhouding meer mensen op het platteland. In Drenthe en Friesland woont zelfs rond de helft van de inwoners in het niet-stedelijke gebied. Uitgaande van de verdeling in de noordelijke provincies bestaat de groep respondenten dus uit relatief veel stedelingen en minder plattelanders.

De cijfers van deze studie en het SCP zijn niet direct te vergelijken omdat voorliggende studie gebruik maakt van de categorie 'dorp', een groep die in de SCP methode niet terugkomt. De SCP methode hanteert slechts een tweedeling in stedelijk gebied en platteland.

Het is in het kader van deze studie wel wenselijk om hier een vergelijking te kunnen maken met de SCP cijfers. Daarom is, alleen in het geval van deze vergelijking, de groep dorpingen (155 respondenten) uit deze studie evenredig verdeelt over de groepen platteland en stad.

Dit is geen ideale oplossing, maar wel verdedigbaar omdat ook uit de SCP studie blijkt dat kleine woonkernen moeilijk zijn te classificeren (CPS 2006, blz 19). Overeenkomstige kernen als Monnickendam en Durgerdam zijn hierbij bijvoorbeeld ook in de verschillende categorieën stad en platteland terecht gekomen.

Wanneer de dorpingen uit deze studie zijn verdeeld over de categorieën platteland en stad kan een vergelijking plaatsvinden. Er is dan sprake van 39% plattelanders en 61% stedelingen. Dit komt overeen met het landelijke gemiddelde (CBS 2006).

FIGUUR 2: VERDELING WOONGESCHIEDENIS

Gender

Van respondenten zijn 192 man en 72 vrouw (34 onbekend). Dit betekent dat er aanzienlijk meer mannen (64 %) dan vrouwen (24%) aan deze studie hebben meegedaan. Het aandeel geënquêteerde vrouwen is bij alle drie opleidingsniveaus wat lager dan de mannen. Het is vooralsnog onduidelijk waar dit verschil door wordt veroorzaakt.

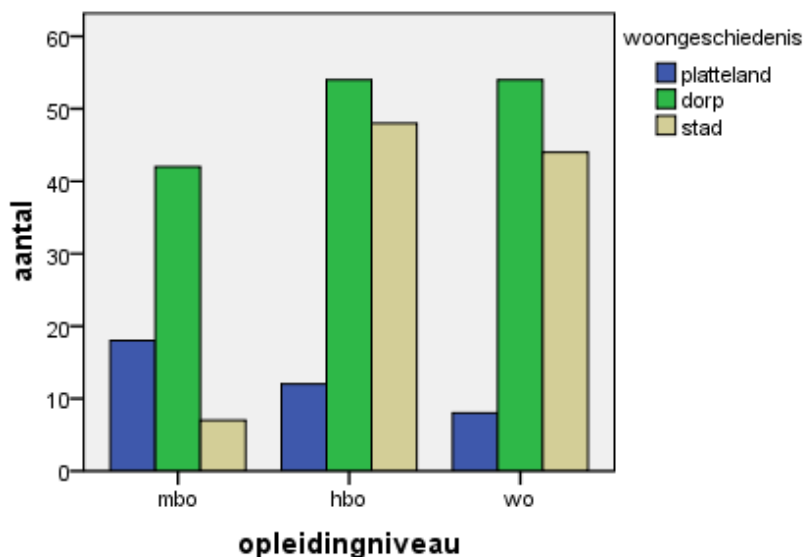
Wellicht worden de betreffende opleidingen minder gevolgd door vrouwen dan mannen.

Volgens het CBS (2009) bestaat de Nederlandse populatie uit ongeveer evenveel mannen als vrouwen. Dit betekent dat de verdeling man-vrouw in de groep respondenten uit deze studie significant ($\text{sig} = 0,000$) verschilt met de (Noord) Nederlandse populatie. Met andere woorden: de mannen zijn oververtegenwoordigd en vrouwen ondervertegenwoordigd in de groep respondenten. Deze scheve verhouding is niet toe te kennen aan één van de differentiërende variabelen.

Woongeschiedenis * Opleidingsniveau

In deze paragraaf wordt onderzocht of de *Woongeschiedenis* en het *Opleidingsniveau* aan elkaar zijn gerelateerd. In figuur 3 is te zien dat het aantal dorpelingen (blauw) afneemt naarmate het *Opleidingsniveau* hoger wordt. Verder is te zien dat het aantal stedelingen met een mbo opleiding beduidend lager is dan het aantal stedelingen met een hbo of wo opleiding. uit de CHI kwadraat toets blijkt dat dit verschil significant ($\text{sign. } 0,000$) is.

Opleidingsniveau gerelateerd aan woongeschiedenis

FIGUUR 3: OPLEIDINGSNIVEAU GERELATEERD AAN WOONGESCHIEDENIS

Uit de analyse volgt dat meer stedelingen dan verwacht een hbo opleiding (residu = 8,7) en wo opleiding (residu 7,4) hebben dan verwacht. Verder blijkt dat meer plattelanders (residu = 9,1) en dorpelingen (residu = 7,0) een lagere opleiding (mbo) hebben dan verwacht. Met andere woorden de groep respondenten bestaat vooral uit plattelanders en dorpelingen met een mbo opleiding en uit stedelingen met een hbo of wo opleiding. Dit komt overeen met de resultaten van het SCP (2006; p.121) die stelt dat "De plattelandsbevolking is lager opgeleid dan de stedelijke. Jonge generaties zijn weliswaar hoger opgeleid dan de oudere, maar er is nog steeds een niveauverschil tussen platteland en stad'.

In de kruistabel staat alles nog eens samengevat, waarbij een (+) aangeeft dat er sprake is van een positief residu, een (-) geeft aan dat er sprake is van een negatief residu.

	platteland	Dorp	stad
Mbo	+	+	-
Hbo	-	-	+
Wo	-	-	+

Tabel 3: Woongeschiedenis gerelateerd aan Opleidingsniveau

*Gender * Opleidingsniveau en Woongeschiedenis*

Er is geen significant verschil gevonden tussen de variabelen Gender en Woongeschiedenis of Opleidingsniveau. Hier valt uit af te leiden dat mannen en vrouwen niet verschillen qua Woongeschiedenis en/of Opleidingsniveau.

4.2. De data nader bekeken

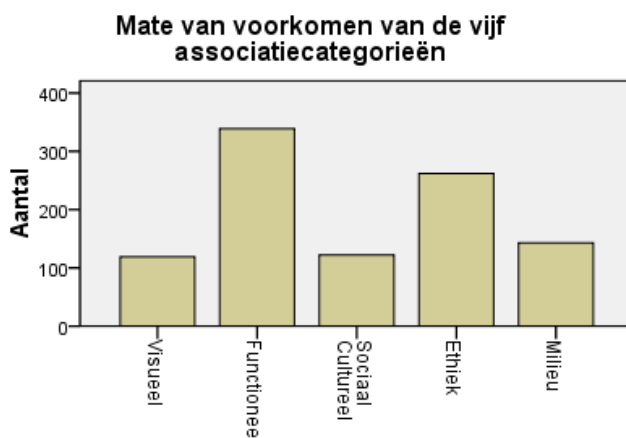
Nu duidelijk is hoe de groep respondenten is opgebouwd kan in deze paragraaf verder worden gegaan met de analyse van de data. Zoals in hoofdstuk 3 aangegeven richt deze studie zich op *beschrijvend* en *analytisch* onderzoek. Beschrijvend onderzoek richt zich op de totale groep respondenten. Analytisch onderzoek richt zich op de differentiërende variabelen binnen de groep respondenten.

Bij de statistische toetsen wordt uitgegaan van een nulhypothese. Deze luidt dat de waargenomen verdeling overeenkomt met de verwachte verdeling. In dit geval is de verwachting dat het aantal respondenten per associatiecategorie gelijk verdeeld is. Wanneer er sprake is van een *significant verschil*, dan verschilt het aantal respondenten per categorie en is er dus geen sprake van een gelijke spreiding. Dit verschil wordt uitgedrukt met *residuen*, waarbij een negatief (-) residu betekent minder respondenten dan verwacht, en een positief residu (+) betekent meer respondenten dan verwacht op basis van de nulhypothese.

Mate van voorkomen van de vijf associatiecategorieën

Door te kijken naar de frequentieverdeling van de vijf associatiecategorieën wordt duidelijk hoe een megastal wordt geassocieerd door de totale groep respondenten. In figuur 4 is te zien dat vooral de associatiecategorieën *Functioneel* en *Ethiek* veel voorkomen en dat de categorieën *Milieu*, *Sociaal-cultureel* en *Visueel* minder voorkomen. Dit verschil is significant.

De motieven *Functioneel* (residu = 142) en, in mindere mate, *Ethiek* (residu = 65) komen vaker voor dan verwacht, terwijl de motieven *Visueel* (residu = -78), *Sociaal cultureel* (residu = -75) en *Milieu* (residu = -54) minder vaak voorkomen dan verwacht.

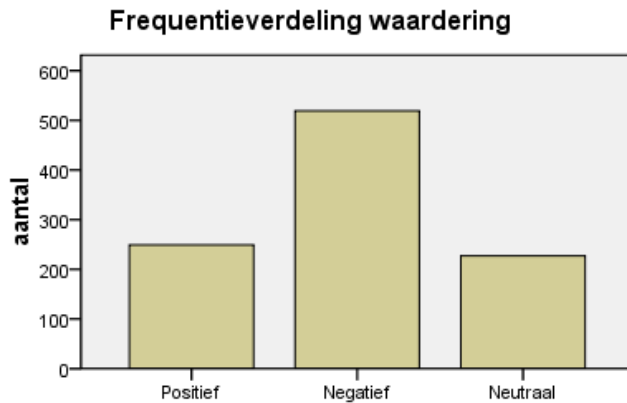

FIGUUR 4: MATE VAN VOORKOMEN VAN DE VIJF ASSOCIATIECATEGORIEËN.

De waardering per associatie

Behalve de associaties gaf de enquête ook de mogelijkheid een *Waardering* te geven per associatie: *Positief*, *Negatief* of *Neutraal* te geven. Het gaat hier om een waardeoordeel die de gevoelens van de respondent uitdrukken.

Er zijn in totaal 985 waarderingen gegeven. In figuur 5 is de frequentieverdeling van deze waarderingen uitgezet. Hier is te zien dat een *Negatieve* waardering beduidend vaker voorkomt dan een *Positieve* -en *Neutrale* waardering. Uit de (one sample) CHI kwadraat toets blijkt dat er sprake is van een significant verschil.

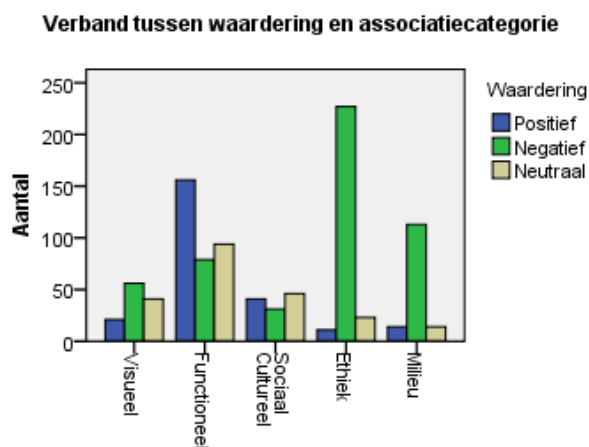
FIGUUR 5: FREQUENTIEVERDELING WAARDERING POSITIEF, NEGATIEF EN NEUTRAAL

Verskil tussen waardering en associatie

Vervolgens is onderzocht of er een verschil is tussen *Waardering* en *Associatiecategorie*. Dit is interessant omdat hiermee een onderscheid is te maken tussen *Positieve* associaties en *Negatieve* associaties.

In figuur 6 is te zien dat de *Positieve* waardering vooral voorkomt bij de associatiecategorie *Functioneel*, ook de categorie *Sociaal cultureel* krijgt relatief veel *Positieve* waardering. De *Negatieve* waardering komt veel voor bij de categorieën *Ethiek* en *Milieu*. De *waardering Negatief* komt ook het meeste voor bij de associatiecategorie *Visueel*

Het verschil tussen *Waardering* en *Associatiecategorie* is significant en is er sprake van een sterk verband ($\Phi = 0,59$).

FIGUUR 6: VERBAND TUSSEN WAARDERING EN ASSOCIATIECATEGORIE

Het verschil tussen *Waardering* en *Associatiecategorie* waardering ziet er samengevat als volgt uit (+ is de meest voorkomende waardering; - is minst voorkomende waardering):

	Positief	Negatief	Neutraal
Visueel	-	+	+
Functioneel	+	-	+
Sociaal cultureel	+	-	+
Ethiek	-	+	-
Milieu	-	+	-

Tabel 4: Verband tussen Waardering en Associatiecategorie

Effect van de mogelijke differentiërende variabelen Gender, Woongeschiedenis en Opleidingsniveau

Zoals gezegd, de totale respondentengroep bestaat uit relatief veel hoog opgeleide mannen met een stedelijke woongeschiedenis. Het zou kunnen dat de beleving van deze groep de totale groep domineert. Door specifiek te kijken naar de differentiërende variabelen kan dieper ingezoomd worden op de associaties van specifieke *subgroepen* uit de groep respondenten. Het is bijvoorbeeld nog onduidelijk of de lager opgeleide groep respondenten van het platteland significant verschilt wat betreft de associaties en/of waardering met megastallen.

Uit de toets van deze mogelijke *differentiërende* variabelen blijkt het volgende:

- *Gender*

Er is geen verschil aangetoond tussen de variabele *Gender* en één van de vijf associatiecategorien. Dit betekent dat het aantal mannen en vrouwen over het algemeen niet significant verschilt in hun associaties met megastallen. *Gender* is dus geen differentiërende variabele. Dit komt overeen met de resultaten uit eerdere onderzoeken naar plattelandrepresentaties (§ 2.4.).

- *Woongeschiedenis*

Tussen de *Woongeschiedenis* en de categorie *Sociaal-cultureel* is een zwak significant verschil ($\Phi = 0,189$). Dit betekent dat meer plattelanders (residu = 8,6) en minder dorpelingen (residu = 2,4) en stedelingen (residu = 6,2) dan verwacht een *Sociaal-culturele* associatie met megastallen hebben.

Ook tussen *Woongeschiedenis* en de categorie *Ethiek* is een matig sterk significant verschil ($\Phi = 0,209$). Meer stedelingen (residu = 12,4) en minder dorpelingen (residu = 5,1) en plattelanders (residu = 7,3) dan verwacht hebben een *Ethische* associatie met megastallen.

- *Opleidingsniveau*

Tussen de variabele *Opleidingsniveau* en de categorie *Visueel* is een matig significant verschil ($\Phi = 0,215$). Hier uit blijkt dat meer mbo-ers (residu = 12,5) en minder hbo-ers (residu = 6,3) en wo-ers (residu = 6,2) dan verwacht hebben een *Visuele* associatie hebben met megastallen.

Ook tussen het *Opleidingsniveau* en de categorie *Ethiek* is een matig significant verschil ($\Phi = 0,345$). Minder mbo-ers (residu = 19,8) en meer hbo-ers (residu = 6,5) en wo-ers (residu = 13,3) dan verwacht hebben *Ethische* associaties.

Opvallend is dat een verschil tussen de differentiërende variabelen en het categorie *Functioneel* niet wordt aangetoond. Hieruit valt te concluderen dat de gehele respondentengroep een *Functionele* associatie heeft met megastallen.

Conclusie

In tabel 5 zijn de resultaten nog eens kort samengevat. De mate van voorkomen van de *Associatiecategorieën*: meer dan verwacht (+); minder dan verwacht(-), de *Waardering* per associatiecategorie: Positief (+), Negatief (-) en Neutraal (\pm), en de eventuele *Differentiële variabele*.

	voorkomen	Waardering	differentiërende variabelen
Visueel	-	- en \pm	mbo
Functioneel	+	+ en \pm	
sociaal-cultureel	-	\pm en +	platteland
Ethiek	+	-	hbo, wo, stad
Milieu	-	-	

Tabel 5: Overzicht van de resultaten

4.3. Nadere analyse van de resultaten

Nog niet alle vragen uit de enquête zijn gebruikt. De enquête bevat, naast vragen over de associaties met megastallen, ook nog andere vragen (vraag 2, 3, en 4, zie bijlage 1) die algemener van aard zijn. Dit zijn gesloten vragen in de vorm van *rangschikkingen* en *stellingen*. De uitkomsten van deze vragen worden hier gebruikt om de resultaten tot nu toe per associatiecategorie nader te analyseren.

In de betreffende tabellen staan de resultaten van de relevante enquêtevragen. Ook staat hier aangegeven of er een significant verschil is tussen het voorkomen van 'eens', 'oneens', en 'neutraal'. Bij de rangorde vragen 2 en 4 is een significant verschil niet van toepassing.

Visueel

Resultaat tot nu toe:
De associatie *Visueel* komt in totaal het minste voor (residu -78). De waardering voor de *Visuele* associatie met megastallen is *Negatief* en (minder) *Neutraal*. Vooral mbo studenten hebben een *Visuele* associatie met megastallen.

Uit de andere enquêtevragen blijkt ook dat de *Visuele* associatie met megastallen minder belangrijk is. Zo wordt een megastal als minder verstorend ervaren dan een autosnelweg en een tuinbouwkas (alleen een windmolen wordt als *nog* minder storend ervaren; vr. 2). Ook krijgt een megastal erg weinig prioriteit als het gaat om landschappelijke inpassing (vr. 4), alleen het bevorderen van de lokale economie krijgt minder prioriteit. Het zou kunnen dat bij een megastal het *Functionele* aspect zwaarder weegt dan het *Visuele* aspect. Dit is ondermeer af te leiden uit het resultaat van vraag 3j. waarbij de voordelen van een windmolen significant meer dan verwacht belangrijker worden geacht dan eventuele verstering van het landschap. Dit geldt echter weer niet voor een autosnelweg en glastuinbouwkassen (vr. 3k en 3l).

Enquête Vraag	Onderwerp	Resultaat	Significant
2	Mate van landschappelijke verstering (keuze uit 4)	Megastal op één na minst verstorend	n.v.t.
3j.	Voordelen windmolen wegen zwaarder dan landschappelijke verstering	Ja, voordelen wegen significant zwaarder	ja
3k.	Voedselproductie in glastuinbouw is belangrijker dan landschappelijke verstering	Voedselproductie is niet belangrijker dan landschappelijke verstering	nee
3l.	Voordelen van een autosnelweg belangrijker dan landschappelijke verstering	De voordelen van een autosnelweg zijn niet belangrijker	nee
4	Landschappelijke eisen inpassing aan een megastal	Landschappelijke inpassing, samen met bevorderen lokale economie, het minst belangrijk	n.v.t.

Tabel 6: Resultaten overige vragen uit de enquête met een Visuele component

Functioneel

Resultaat tot nu toe:

De associatie *Functioneel* komt het meeste voor (residu 142). De bijbehorende waardering is *Positief* en, in minder mate, *Neutraal*. De gehele respondentengroep heeft vooral een *Functionele* associatie. Geen van de variabelen *Gender*, *Opleidingsniveau* en *Woongeschiedenis* is differentiërend.

Uit de aanvullende vragen met een Functionele component blijkt ook dat een megastal wordt gezien als een Functioneel object. Zo wordt een megastal letterlijk gezien als veefabriek (vr. 3d). Verder wordt een megastal significant meer dan verwacht gezien als onvermijdelijk gevolg van de hedendaagse voedselproductie. Uit de Positieve/Neutrale waardering, volgt de conclusie dat de respondenten een megastal vooral zien als doelmatig en succesvol. De associatie 'efficiënt' komt dan ook op twee na het meest voor in de lijst met meest voorkomende associaties (bijlage 2).

Op de vraag of een megastal de lokale economie bevordert, blijkt ook weer de *Functionele* associatie, hoewel er ongeveer evenveel respondenten zijn die geen lokaal economisch nut aan een megastal koppelen.

Enquête Vraag	Onderwerp	Resultaat	Significant?
3c	Een megastal bevordert de lokale economie	Ongeveer evenveel respondenten eens als oneens. Significat weinig <i>Neutraal</i>	ja
3d	Een megastal is een veefabriek	Ja, significant veel respondenten zijn het hier mee eens.	ja
3h	Door hedendaagse voedselproductie Is megastal onvermijdelijk	Ja, veel respondenten zijn het hier mee eens. Ook veel oneens.	ja

Tabel 7: Resultaten overige vragen uit de enquête met een *Functionele* component

Sociaal - cultureel

Resultaat tot nu toe:

De associatie sociaal- cultureel komt veel minder vaak voor dan verwacht (residu -75; alleen Visueel komt nog minder vaak voor). De waardering voor de sociaal-culturele associatie met megastallen is *Neutraal* en, in mindere mate, *Positief*. Het zijn vooral respondenten met een *Woongeschiedenis* platteland die een sociaal-culturele associatie met megastallen hebben.

Uit de aanvullende vragen met een sociaal-culturele component blijkt dat veel respondenten een megastal beschouwen als *Sociaal-cultureel* onderdeel van het platteland. Uit eerdere vragen blijkt al dat een megastal wordt gezien als een veefabriek en niet als een grote boerderij (3 i en f). Verder vinden significant meer dan verwacht respondenten dat een megastal thuishoort op het platteland, en niet op een industrieterrein (vr. 3f). Dit is opmerkelijk omdat, verder redenerend, dit zou betekenen dat volgens de respondenten een veefabriek thuishoort op het platteland. Verder zijn significant meer dan verwacht respondenten het eens is met de stelling dat het boerenfamiliebedrijf verdwijnt door de komst van megastallen. Dit is ook opvallend omdat de waardering met de sociaal-culturele associatie overwegend *Neutraal* en *Positief* is. Hier uit valt af te leiden dat de respondenten het *Positief* waarderen, of in ieder geval *Neutraal* staan, tegenover het feit dat het boerenfamiliebedrijf verdwijnt.

Opmerkelijk is dat de respondenten aangeven dat het karakter, of de *genius loci*, van een landschap verandert door een megastal. Uit de *Neutrale* waardering van de *Sociaal culturele* associatie kan geconcludeerd worden dat men het niet erg vindt dat een megastal het karakter van het landschap verandert.

Enquête Vraag	Onderwerp	Resultaat	Significant?
3b	Het familiebedrijf verdwijnt	Significant veel respondenten vinden dat het familiebedrijf verdwijnt door de komst van megastallen	ja
3c	Een megastal bevordert de lokale economie	Ongeveer evenveel respondenten eens als oneens. Significat weinig Neutraal	ja
3f	Een megastal hoort thuis op het industrieterrein	Veel respondenten zijn het hier niet mee eens, en vinden dat een megastal thuis hoort op het platteland.	ja
3i	Een megastal is een grote boerderij	Nee, de meeste respondenten vinden van niet	ja
3m	Aanwezigheid van een megastal verandert karakter van landschap	Ja, het karakter van het landschap verandert	ja

Tabel 8: Resultaten overige vragen uit de enquête met een Sociaal culturele component

Ethiek

Resultaat tot nu toe:

De associatie *Ethiek* komt vrij vaak voor (residu 65). De bijbehorende waardering van *Ethische* associatie met megastallen is *Negatief*. Vooral respondenten met een stedelijke *Woongeschiedenis* en een hoog *Opleidingsniveau* (hbo, wo) hebben een *Ethische* associatie met megastallen.

Uit de aanvullende vragen met een *Ethische* component blijkt ook dat een megastal *Negatief* wordt gewaardeerd. Zo is men het significant meer dan verwacht *oneens* met de stelling dat een megastal dierenwelzijn bevordert (vraag 3g). Ook het feit dat een megastal als veefabriek (vr. 3d) wordt gezien is, *Ethisch* gezien, als *Negatieve* waardering op te vatten. Een veefabriek geldt hier dan niet als *Positief/Functioneel*, maar eerder als *Negatief/Ethisch*.

Ten slotte valt op dat dierenwelzijn als belangrijkste eis wordt gesteld aan een megastal (vr. 4). Dit is opmerkelijk omdat in dit geval meer prioriteit wordt gegeven aan dieren en dierenwelzijn dan aan antropocentrische eisen zoals volksgezondheid of stankbeperking. In dit geval is er duidelijk sprake van ecocentrisme (zie ook § 2.3.).

Enquête Vraag	Onderwerp	Resultaat	Significant?
3g	Een megastal bevordert dierenwelzijn	nee	Ja
4	Dierenwelzijn als eis aan megastal	Dierenwelzijn wordt gezien als belangrijkste eis aan een megastal	n.v.t.
3d	Een megastal is een veefabriek	Ja, significant veel respondenten zijn het hier mee eens.	ja

Tabel 9: Resultaten overige vragen uit de enquête met een Ethische component

Milieu

Resultaat tot nu toe:

De associatie *Milieu* komt minder vaak voor dan verwacht (residu - 54), maar benadert de verwachte waarde wel meer dan de overige associatiecategorïeën. De waardering voor de associatie *Milieu* is vooral *Negatief*. Geen van de variabelen *Gender*, *Opleidingsniveau* en *Woongeschiedenis* zijn differentiërend in de populatie voor wat betreft de associatie *Milieu*.

Uit de aanvullende vragen met een milieucomponent blijkt dat een megastal niet als duurzame veehouderij wordt beschouwd (vr. 3a). Uit de volgorde van eisen aan een megastal (vr. 4) blijkt dat men *Milieu*gerelateerde eisen wel belangrijk vindt. Verder geldt ook hier dat men de voordelen van een windmolen (duurzaamheid, schone energie) belangrijker vindt dan landschappelijke inpassing (vr. 3j). In het algemeen kan hier uit worden afgeleid dat de respondenten *Milieu* aspecten belangrijker vinden dan *Visuele* aspecten.

Enquête Vraag	Onderwerp	Resultaat	Significant?
3a	Een megastal past bij duurzame veehouderij	nee	Ja
3j.	Voordelen windmolen wegen zwaarder dan landschappelijke verstoring	Ja, voordelen wegen significant zwaarder	ja
4	Stankbeperking, milieukwaliteit en volksgezondheid als eisen aan een megastal	Volksgezondheid is de op één na belangrijkste eis, daarna komt milieukwaliteit. Stankbeperking heeft minder prioriteit	n.v.t

Tabel 10: Resultaten overige vragen uit de enquête met een Milieu component

5. Nadere beschouwing en Conclusie

In dit hoofdstuk volgt een nadere beschouwing van de resultaten uit deze studie. De onderzoeksvragen uit § 1.2 gelden hierbij als leidraad.

Recapitulerend geldt als rode draad in deze studie de volgende probleemstelling: **Welke associaties zijn er in het lekendiscours ten opzichte van megastallen, en welke waardering krijgen deze associaties?**

Deze probleemstelling valt uiteen in de volgende onderzoeksvragen:

- o uit welke respondenten kan het lekendiscours bestaan?
- o welke associaties met megastallen hebben deze respondenten?
- o Welke waardering krijgen de associaties?
- o Zijn er differentiërende variabelen binnen de groep respondenten aan te wijzen die van invloed zijn op de associaties?

Kenmerken van de respondenten

Belangrijk kenmerk van het *Lekendiscours* is dat er geen directe betrokkenheid is bij het onderwerp, in dit geval megastallen. Aan dit uitgangspunt is voldaan door te kiezen voor studenten als respondenten. Wellicht zijn een aantal studenten uit de populatie respondenten boerenzoon/dochter, maar in de regio Friesland, Groningen en Drenthe gaat het dan waarschijnlijk nauwelijks om bedrijven met megastallen.

Een ander uitgangspunt is dat de respondenten *representatief* zijn voor het lekendiscours. Uit de studieresultaten blijkt dat hieraan matig is voldaan door te kiezen voor studenten van opleidingen uit de regio (RUG, NHL, AOC Terra). De respondenten maken eerder *onderdeel* uit van het lekendiscours.

Bij het verzamelen van data voor deze studie is gebleken dat de respondenten redelijk eenvoudig *bereikbaar* zijn.

De respondenten bestaan uit relatief veel mannen met een hogere opleiding (hbo en wo) en stedelingen. Verder is er een significant verschil aangetoond tussen de variabelen *Woongeschiedenis* en *Opleidingsniveau*. Het blijkt dat de plattelanders uit deze studie over het algemeen een lagere opleiding (mbo) hebben en de stedelingen relatief meer een hogere opleiding (hbo en wo).

Al met al is de populatie respondenten op te delen in twee groepen; enerzijds de *hogere opgeleide stedelingen*, anderzijds de *lager opgeleide plattelanders*.

De hoger opgeleide stedelingen zijn relatief in de meerderheid. Hun beleving kan dus dominanter doortellen bij de resultaten waar gebruik is gemaakt van de totale respondentengroep. Hieraan is tegemoet gekomen door ook het effect te analyseren van de differentiërende variabelen *Gender*, *Opleidingsniveau* en *Woongeschiedenis*.

De Associaties

Van de vijf associatiecategorieën *Visueel*, *Functioneel*, *Sociaal-cultureel*, *Ethiek* en *Milieu* komt de *Visuele* associatie het minste voor. Er is een significant verschil tussen de *Visuele* associatie en het mbo *Opleidingsniveau*. Relatief veel mbo-ers hebben een *Visuele* associatie met megastallen.

In haar onderzoek naar rurale representaties, concludeert Haartsen (2006), dat *Visuele* aspecten van het platteland een belangrijke rol spelen in het gehele lekendiscours. Bij de associaties met megastallen geldt dit verband dus alleen voor de categorie *mbo-ers*. Haartsen maakt echter geen gebruik van de differentiërende variabele *Opleidingsniveau* zodat het verschil niet goed te duiden is.

De waardering voor de *Visuele* associatie is *Negatief* en (minder) *Neutraal*. Hier uit volgt dat een megastal vanuit het principe van *Verrommeling* als storend wordt ervaren. De mate waarin de respondenten een megastal als verrommelend ervaren lijkt echter mee te vallen. Andere objecten zoals een snelweg en tuinbouwkassen worden als meer verrommelend gezien.

De associatie *Functioneel* komt duidelijk het meeste voor (34%) en is daarmee de overheersende associatie. Er is geen significant verschil gevonden met één van de variabelen *Gender*, *Opleidingsniveau* en/of *Woongeschiedenis*.

Zodat gesteld kan worden dat de gehele populatie respondenten een *Functionele* associatie heeft met megastallen. Dit komt overeen met de resultaten van Haartsen (2002), die in leeftijdscategorie (17 tot 27 jaar) ook significant meer dan verwacht *Functionele* associaties vond. Hoewel de respondenten in deze studie niet gevraagd is naar leeftijd, is de verwachting dat de groep studenten in dezelfde *Leeftijdscategorie* valt.

De waardering van de respondenten voor de *Functionele* associatie is over het algemeen *Positief* en in mindere mate *Neutraal*. In deze *Functionele* context zien de respondenten een megastal kennelijk als overwegend *Positief* en als een gevolg van de hedendaagse voedselproductie.

Ook de *Ethische* associatie komt veel voor (23%), zij het beduidend minder dan de *Functionele* associatie. De waardering voor de *Ethische* associatie is overwegend *Negatief*. Er blijkt een significant verschil tussen het hogere *Opleidingsniveau* en de stedelijke afkomst en de associatie *Ethiek*.

De oorzaak van het significante verschil zou kunnen worden verklaard met de *Rurale idylle*. Het idee is dat de hoger opgeleide stedeling een nostalgisch en ideaal plattelandsbeeld uit vroegere tijden heeft, waarbij een boer bijvoorbeeld (nog) kippen heeft rondscharrelen en een paar koeien in de wei. Een megastal pas natuurlijk niet in een dergelijk geïdealiseerd beeld en leidt logischerwijs tot een *Negatieve Ethische* associatie. Uit onderzoek blijkt echter dat in Nederland de *Ruraal Idyllische* associatie meer op het platteland dan in de stad voorkomt (Haartsen, 2002; SCP, 2007). De hypothese dat de *Negatieve Ethische* associatie van de hoger opgeleide stedelingen te maken heeft met de *Rurale Idylle* gaat in dit geval dus niet op.

Opvallend aan deze groep *hoger opgeleide stedelingen* is dat ze zowel *Positieve Functionele* associaties heeft als *Negatieve Ethische* associaties. Vrije associaties uit de enquête die passen bij *Functioneel* zijn o.a.: efficiënt, productie, ruimtebesparing en lage kostprijs. Deze vrije associaties passen bij een rationele en beredeneerde benadering, in tegenstelling tot een meer intuïtieve benadering zoals de *Ethische* associatie (§ 2.3). In die zin geldt de *Functionele* associatie dus als tegenpool van de *Ethische* associatie. Het is opmerkelijk dat binnen één groep, de hoger opgeleide stedelingen, dergelijke tegenpolen voorkomen. Beide waarderingen *Positief* en *Negatief* zijn immers niet te verenigen en gaan in principe niet samen. Met andere woorden: de respondent zou moeten 'kiezen' welke associatie en waardering hij/zijn belangrijker vindt. Hier is wellicht sprake van *cognitieve dissonantie reductie*; twee 'cognities' die onverenigbaar zijn (Steg en Tertoolen, 1999). Hetzelfde principe geldt bijvoorbeeld bij een milieubewuste automobilist die toch in de auto stapt omdat hij/zij de voordelen van een auto zwaarder laat wegen dan de nadelige milieueffecten.

De *Sociaal culturele* associatie komt op één na (de *Visuele* associatie) het minste voor. Het zijn vooral de lager opgeleide respondenten van het platteland die een *Sociaal culturele* associatie hebben. Dit verschil komt overeen met de conclusie van Haartsen (2006) dat vooral (oudere) plattelanders een *Sociaal culturele* representatie van het platteland hebben.

Vanuit het *Sociaal culturele* perspectief is er vooral een *Neutrale* en *Positieve* waardering voor megastallen. Uit de enquêteresultaten blijkt onder andere dat men vindt dat een megastal 'thuishoort' op het platteland (en niet op een industrieterrein). Dit is opmerkelijk omdat een aantal *Sociaal culturele* associaties in het licht van *Genius Loci* en/of *Gemeinschaft* ook als *Negatief* zijn te waarderen.

Zo verdwijnt de traditionele boerderij volgens de respondenten door komst van een megastal, en geldt een megastal eerder als veefabriek dan als boerderij. Ook zijn de respondenten het erover eens dat een megastal het karakter van het landschap

verandert. Kortom, er zijn voldoende resultaten in deze studie aan te wijzen waaruit blijkt dat men vindt dat de streekidentiteit verloren gaat met de komst van megastallen. Misschien moet de conclusie wel zijn dat de lager opgeleide plattelander *Streekidentiteit* niet belangrijk vindt. Uit onderzoek van Simon (2001) blijkt immers ook al dat de streekidentiteit, vooral voor jongeren, minder in opkomst is dan verwacht. Of zou het kunnen dat het principe van *Maslow* hier een rol speelt? Een megastal levert immers geld en voedsel en dat zijn immers de basisbehoeften van de mens? Uit onderzoek van het SCP (2006) blijkt echter dat de plattelander over het algemeen een redelijk inkomen heeft en dat zijn/haar geluksgevoel vrij hoog is. Er is dus geen reden voor de plattelander om op een laag niveau op de piramide van *Maslow* te blijven zitten. Een andere oorzaak zou kunnen zijn dat er sprake is van een keuze tussen twee kwaden, waarbij de groep respondenten liever een *Functionele* megastal in de regio ziet dan andere ontwikkelingen zoals een nieuwe woonwijk of industriepark. Dit zijn echter allen speculaties. Vooralsnog rest de feitelijke constatering dat een megastal vanuit *Sociaal cultureel* perspectief een *Neutrale* en *Positieve* waardering krijgt.

Ten opzichte van de andere associatiecategorieën vertoont de associatie *Milieu* de minste specifieke kenmerken. Zo voldoet de associatie *Milieu* bijna aan de verwachte waarde en zijn er verder geen differentiërende variabelen aan te wijzen. De waardering voor de *Milieu* associatie is echter wel specifiek *Negatief*.

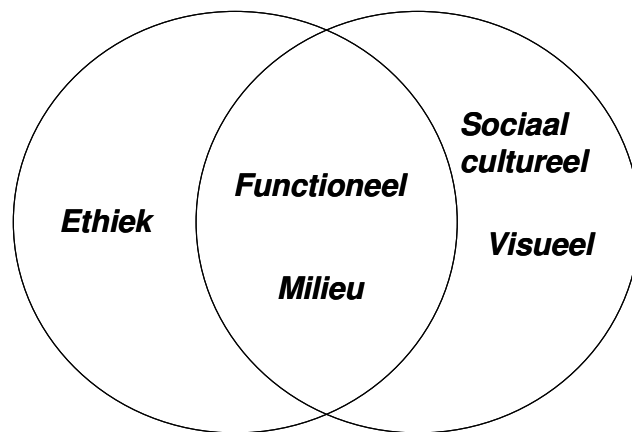
Aangezien een megastal beschouwd kan worden als een *Antropocentrisch* (mensgericht) fenomeen (zie § 2.3.), kan de *Negatieve* waardering van de *Milieu* associatie worden uitgelegd als een *Ecocentrische* oriëntatie van de respondenten. Aan de andere kant geldt dat *Volksgezondheid* (antropocentrisch) op één na als meest prioritaire *Milieueis* wordt gegeven.

Conclusies en aanbevelingen

Uit deze studie blijkt dat er geen sprake is van één algemene associatie met megastallen. Verschillende groepen respondenten hebben verschillende standpunten, ieder met een eigen specifieke beleving. Dat sluit goed aan op de gehanteerde *Sociaal constructieve* benadering in deze studie.

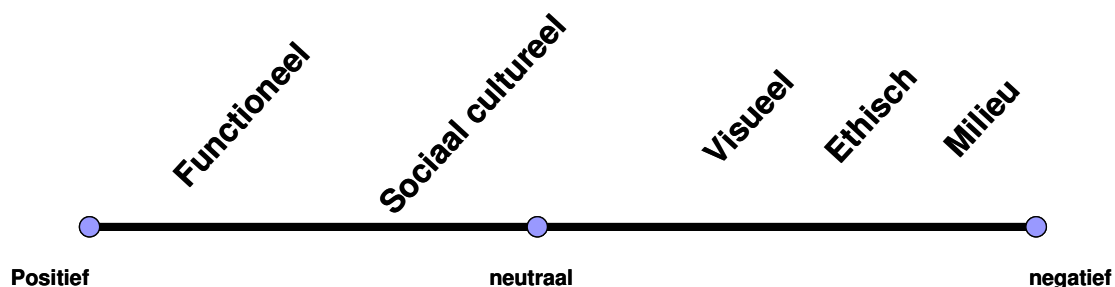
Ruwweg zijn er in de populatie respondenten twee groepen te onderscheiden met hun eigen specifieke associatie.

Enerzijds zijn er de *hoger opgeleide stedelingen* met een specifieke *Ethische* associatie, anderzijds de *lager opgeleide plattelanders* met een specifieke *Sociaal culturele* en *Visuele* associatie. De associaties *Functioneel* en *Milieu* zijn niet specifiek toe te kennen, en komen voor in de gehele populatie respondenten.

FIGUUR 7: OVERZICHT VERDELING ASSOCIATIECATEGORIEËN

Ook de *Waardering* is niet eenduidig en verschilt per associatie. De spreiding van de *Waardering* is te visualiseren met een continuüm met de *Positieve* - en *Negatieve* waardering als twee uitersten. In figuur 8 is te zien dat *Functioneel* en *Sociaal cultureel* aan de *Positieve kant* van het continuüm liggen, terwijl *Visueel*, *Ethisch* en *Milieu* aan de *Negatieve kant* liggen.

FIGUUR 8: OVERZICHT VERDELING WAARDERINGEN

Ook hier is weer onderscheid te maken tussen de *hoger opgeleide stedelingen* en de *Lager Opgeleide plattelanders*.

De groep *hoger opgeleide stedelingen* heeft zowel *Positief Functionele* associaties als *Negatief Ethische* associaties. Gezien het verschil tussen deze *Positieve* en *Negatieve* waardering zou verondersteld kunnen worden dat hier sprake is van een cognitief conflict. Eerder is in dit verband al het voorbeeld van de milieubewuste automobilist aangehaald, die ook moet kiezen tussen *of* een schoner Milieu *of* het gemak van mobiliteit.

De groep *Lager Opgeleide plattelanders* zit qua *Waardering* met een *Neutraal/Positieve Cultureel sociale* associatie en een *Negatief/Neutrale Visuele* associatie wat meer aan de neutrale kant. Dit is opmerkelijk omdat deze respondenten ook aangeven dat met de komst van een megastal het landschap verrommeld, het typische karakter van het landschap verloren gaat en het traditionele boerenbedrijf verdwijnt. Vanuit het principe van de *Rurale idylle*, *Streekidentiteit* en *Gemeinschaft* zijn deze veranderingen ook als *Negatief* te waarderen.

De conclusie zou hier dus kunnen zijn dat de *Lager Opgeleide plattelanders* weinig waarde hechten aan een 'eigen' streekidentiteit en/of gemeenschapsgevoel. Ook kan het zijn dat ze het gewoonweg minder erg vinden als de streekidentiteit verdwijnt zolang er maar een *Positief* gewaardeerd *Functioneel* object voor in de plaats komt.

Dit is natuurlijk speculatief, maar het zou te maken kunnen hebben met de *Leeftijdscategorie*. De respondentengroep is nog vrij jong, en uit eerdere onderzoeken (Haartsen, 2006; Simon, 2001) is al gebleken dat jongeren meer *Functionele* rurale associaties hebben en dat de waardering voor *Sociaal culturele* aspecten laag is.

Kortom, uit de studieresultaten blijkt dat megastallen een ambivalent fenomeen zijn. Er zitten soms tegenstrijdige kanten aan dit verhaal.

Aangezien de *Functionele* associatie het meeste voorkomt, zou de conclusie kunnen zijn dat de respondenten 'kiezen' voor de *Functionele* voordelen van een megastal, en dat de *Negatief* gewaardeerde associaties (*Ethiek*, *Milieu*) voor lief worden genomen. Dit is echter speculatief, zo is het ook denkbaar dat deze *rangschikking* niet vastligt maar per situatie en per respondent verschilt.

In dit licht bezien kan het interessant zijn om de rangschikking van de associaties en de bijbehorende waardering nader te onderzoeken. Bijvoorbeeld door de associaties te wegen en/of te prioriteren en te rangschikken. Tot slot geldt dan het advies om de variabele *Leeftijdscategorie* verder uit te werken, door zowel ouderen als jongeren in de respondentengroep op te nemen.

Literatuur

- **Alterra** (2007): *Megastallen in beeld*, Onderzoek uitgevoerd in opdracht van Ministerie van VROM, DG Ruimte, Wageningen;
- **Bakker, L.** (2008): *Wat doen jongeren met landschap en natuur? Een onderzoek naar de betekenis van landschap en natuur voor jongeren en de betrokkenheid van jongeren bij het landschap en de natuur*. Master Thesis Culturele Geografie, RUG, Groningen;
- **Berg, v.d. A & Koole, S.L** (2006): *New wilderness in the Netherlands; an investigation of visual preferences for nature development landscapes*, In: *Landscape and urban planning*, Elsevier;
- **Berg, v.d. A** (2007): *Innerlijke versus uiterlijke ruimte; een filosofisch – psychologische onderbouwing*, Rapport in opdracht van innovatienetwerk, Utrecht;
- **Buskes, C.** (2009): *Evolutionair denken. De invloed van Darwin op ons wereldbeeld*, Uitgeverij Nieuwezijds, Amsterdam
- **Dagblad van het Noorden** (2008), artikel: 'Geen veto provincie tegen megastal'
- **Derkzen, P.** (2008). *The politics of rural governance. Case studies of rural partnerships in the Netherlands and Wales*. Ph.D. Thesis, Wageningen University, The Netherlands;
- **Drenthen, M.** (2004): *Van bloei tot verschraling. Een genealogie van de milieuethiek*, publicatie NVBe nieuwsbrief, 11 (2);
- **Dijkstra E.A** (2007), *Oude koeien?? Waardering van cultuurhistorie in ruraal landschap*, masterscriptie RUG, Groningen, blz. 15;
- **Flowerdew, R. & Martin, D.** (Eds.) (2005): *Methods in human geography: A guide for students doing a research project*, Harlow: Longman ;
- **Foote, K.E. & Hugill, P.J. & Mathewson, K. & Smith, J.M.** (eds.) (1994): *Re-reading cultural geography*, Austin: University of Texas;
- **Groote, P.** (2004), *De herkomst van studenten aan de RUG, 1900-2003*, in RUG en Regio, Balans van een buitengewone band. Rijksuniversiteit Groningen en Noord-Nederland, M. G. J. Duijvendak & P. Kooij, eds., Groningen, Rijksuniversiteit Groningen, pp. 103-126.
- **Haartsen, T.** (2001), *De rurale idylle voorbij*. In: Daalhuizen, F. & Heins, S. (red.), *Rurale diversiteit en dynamiek. Een wetenschappelijke visie op het Nederlandse platteland in de 21ste eeuw*, Netur, Utrecht;
- **Haartsen, T.** (2002), *Platteland: boerenland, natuurterrein of beleidsveld? Een onderzoek naar veranderingen en functies, eigendom en representaties van het Nederlandse platteland*, doctoraalscriptie RUG, Utrecht/Groningen;
- **Halfacree, K.H.** (1993), *Locality and social representation: space, discourse and alternative definitions of the rural*, In: *Journal of Rural Studies*, nr. 9, pp. 23-37;

- **Halfacree, K.H.** (1995), *Talking about rurality: Social representations of the rural as expressed by residents of six English parishes*. In: *Journal of Rural Studies*, nr. 11, pp. 1-20
- **Hall, S.** (1995) *A place in the World? Places, cultures and globalization*. In Oakes T.S & Price P.L. *The cultural geography reader*, Routledge, Oxon, pp. 265;
- **Hall, S.** (1997), *The work of representation*. In Holloway L. & Hubbard P. *People and place; the extraordinary geographies of everyday life*, Pearson, Essex, pp. 147;
- **Hermse, R.R.M.** (2007), *Het zelfbeeld van de agrarische ondernemer in Nederland*, doctoraalscriptie RUG, Groningen, pp. 5;
- **Holloway, L. & Hubbard, P.** (1997) *People and place; the extraordinary geographies of everyday life*, Pearson, Essex;
- **Höchtel, F. & Lehringer, S. & Konold, F.** (2005), 'Wilderness': what it means when it becomes a reality – a case study from the southwestern alps. *Landscape and urban planning* 70, pp.85-95;
- **Huigen, P.P.P** (1996), *Verliest het platteland zijn streken?* Groningen: Inaugurale rede Faculteit Ruimtelijke Wetenschappen;
- **Leeuwarder Courant** (2007), artikel: 'Groningen wil geen nieuwe megastallen'
- **Pater (de). B, Groote. P, Terlouw. K** (2005), *Denken over Regio's, geografische perspectieven*, Coutinho, Bussum, p. 129;
- **Provinciaal omgevingsplan Groningen** (2002), Provincie Groningen;
- **Reconstructiewet** (2002), ministerie LNV en VROM;
- **Oakes T.S & Price P.L.** (2008), *The cultural geography reader*, Routledge, Oxon, pp. 68
- **Oppenheim A.** (1992) *Questionnaire design, interviewing and attitude measurement*, In Flowerdew R. en Martin D. (Eds.) (2005): *Methods in human geography: A guide for students doing a research project*, Harlow: Longman;
- **RLG** (2008), Raad landelijk Gebied; *Het megabedrijf gewogen, advies over megabedrijven in de intensieve veehouderij*;
- **Rose G.** (2000), *Visual methodologies, an introduction to the interpretation of visual material*, Sage, London, pp. 2;
- **Schans, Hees** (2008), *Megastallen nader bekeken*, rapport Centrum Landbouw en milieu (CLM), Culemborg;
- **Simon, C.** (2001), *Streekidentiteit: modegril of blijvertje?*; In: Daalhuizen, F. & Heins, S. (red.), *Rurale diversiteit en dynamiek. Een wetenschappelijke visie op het Nederlandse platteland in de 21ste eeuw*, Netur, Utrecht pp. 79-86;
- **Steg L. & Tertoolen G.** (1999) *Sustainable transport policy*, In Wee B. & Dijst M. (2002) *Verkeer en vervoer in hoofdlijnen*, Coutinho, Bussum, p. 31;

- **SCP** (2006), *Thuis op het platteland, de leefsituatie van stad en platteland vergeleken*, rapport Sociaal cultureel planbureau, Den Haag;
- **SCP** (2007), *Het beste van twee werelden. Plattelanders over hun leven op het platteland*, rapport Sociaal cultureel planbureau, Den Haag;
- **Veeneklaas, F.R.** (2006) *Verromeling in beeld*, rapport Nationaal milieu planbureau (NMP),
- **Website:** www.survey-onderzoek.nl (bezocht 2-3-2009)
- **Website:** www.wikipedia.org/wiki/Piramide_van_Maslow (bezocht op 20-05-2009)
- **Website:** www.wikipedia.org/wiki/Relativisme (bezocht op 23-05-2009)
- **Website:** www.res-nova.nl/website/begrippen (bezocht op 25-05- 2009)

